

Dávid Géza–Lakatos Bálint
Felix Petancius és a török szultánokról készített első
európai családfa¹

„Ezek azok a dolgok, amelyeket a törökök
birodalmáról hosszú utazásaink és alapos
megfigyelések révén megtudtunk. Mivel városunk,
Raguza, amely az ő határvidékükön
fekszik, igen nagy kereskedelmet bonyolít
le azokkal a népségekkel, nagyon is
megvolt a lehetőségünk mindennek egyesével utánajárni.”
Felix Petancius, *Genealogia Turcica*²

A 15–16. század fordulóján élt Felix Petanciusról (horvátul: Feliks Petančić) és – mint látni fogjuk – részben állítólagos műveiről Magyarországon többször írtak már, és a szerző külföldön sem számít ismeretlennek. Főleg délszláv kutatók vizsgálták életét és munkásságát. Egy törökországi konferenciára készülve rutinfeladatnak tűnt figyelemfelkeltő szándékkal összefoglalni a rá vonatkozó ismereteket. Hamar kiderült azonban, hogy a szakirodalomban bizonyos téves megállapítások nemzedékről nemzedékre öröklődnek vele kapcsolatban, ezért megéri a fáradságot alaposabban utánajárni, hogy mi az, ami biztonsággal tudható róla. Ehhez főművének, amely *Genealogia Turcorum imperatorum* (A török császárok nemzedékrendje) címen ismert, a korábbiaknál alaposabb elemzését is elvégeztük.³ Szerencsés egybeesésnek mondható, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban kutatásainkkal szinte egyidejűleg nyílt meg 2019-ben *A Corvina könyvtár budai műhelye* című nagyszabású kiállítás, amely Petancius

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.1.47>.

¹ Hálásan köszönjük Domokos György, Fodor Pál, Sophia Gyongyi Koltavary, Kovács Nándor Erik, Kovács Zsuzsa, Molnár Antal, Claudia Römer, Szovák Kornél, Richard Zucker és Zsuzsán Edina munkánk elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségét.

² *Hec sunt, que de imperio Thurcarum longis peregrinationibus subtilique indagine comperimus. Quippe cum civitas nostra Ragusina, que in confinibus ipsorum sita est, complurima commertia cum gentibus illis habeat, non defuit nobis facultas singula perquirendi ...* Ld. Konrad Adelman, *De origine, ordine et militari disciplina Magni Turcae domi forisque habita libellus*. Hagenau, 1530, fol. BIIII^r.

³ Ezen írás a kocaeli konferenciakötetben megjelent török nyelvű tanulmányunk magyarított és részben átdolgozott változata. Ld. Géza Dávid–Bálint Lakatos, Osman ve Orhan’dan II. Bayezid’e (Avrupa’da hazırlanan ilk Osmanlı silsilenamesi ve Feliks Petancius). In: *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, V – Bildiriler*. Editör Haluk Selvi–İbrahim Şirin–M. Bilal Çelik–Ali Yeşildal. Kocaeli, 2019, 489–512. Tervezzük elkészíteni a mű kritikai kiadását, illetve teljes szövegű magyar fordítását is.

e munkájának tekercs alakú változatát is bemutatta. A tárlat szakkatalógusához Mikó Árpáddal együtt készítettük a tárgyleírást, így az ő művészettörténeti, stíluskritikai megfigyeléseit is be tudtuk ide építeni.⁴

Az alábbiakban először Felix Petancius életpályáját tekintjük át a rá vonatkozó hiteles adatok alapján, majd a *Genealogia* szövegváltozatait és ezek, illetve a tekercsváltozat példányainak egymáshoz való viszonyát ismertetjük filológiai és művészettörténeti szempontból. Végül arra keressük a választ, hogy a mű mikorra datálható, és adattartalma történeti szempontból mennyire megbízható és hiteles.

Felix Petancius élete

Az eddigi szakirodalomban minden valószínűség szerint három személynek: egy *Felix Ragusinus* nevű raguzai (ma Dubrovnik, Horvátország) kódexmásoló-miniátornak, egy *Felix Brutus* nevű raguzai tiszttviselőnek és egy *Felix Petancius* nevű, ugyancsak e városból származó magyar királyi diplomatának az életrajzi adatai keverednek. Oláh Miklós, Habsburg Mária özvegy magyar királyné és németalföldi régens titkára (a későbbi esztergomi érsek) ugyanis 1536-ban befejezett *Hungaria* című, Magyarországot leíró munkájában a budai királyi könyvtár bemutatásakor említ egy *Felix Ragusinus Dalmata* nevű miniátort,⁵ és ez a személy – akiről különben Oláh utalásán kívül semmi többet nem tudunk – kapcsolódott össze részint az Oláh által hivatkozott keleti nyelvtudása miatt, részint azonos neve és származási helye alapján a diplomatával. Mindez alapvetően a horvát Petar Matković 1879-ben megjelent tanulmányának állítására megy vissza,⁶ és feltételezését a kutatás később magától értetődőnek vette.⁷

⁴ Dávid Géza–Lakatos Bálint–Mikó Árpád, Felix Petancius: *Genealogia Turcorum imperatorum*. In: „Az ország díszére”. *A Corvina könyvtár budai műhelye. Kiállítási katalógus*. Szerk. Zsupán Edina. Budapest, 2020, 270–275.

⁵ Nicolaus Olahus, *Hungaria – Athila*. Ediderunt Colomannus Eperjessy–Ladislaus Juhász. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevo, saec. XVI.) Budapest, 1938, 9. (Hungaria, caput 5, sententiae 6–7.) Magyar fordításban: „Hallottam az idősebbektől, hogy Mátyás király, amíg élt, mindig tartott vagy harminc festéshez értő írődeák szolgát, ezek legtöbbször az ő halála után én még ismertem. Csaknem az összes másolt görög és latin kódex az ő munkájuk volt. Felügyeljük, a dalmát Raguzai Félix – magát is ismertem öregkorában, nemcsak görögül és latinul, de szírül és arabul is tudott, ezenkívül magában a festészetben is volt gyakorlata – szorgosan figyelte, nehogy hiba történjék a könyvek másolásában.” (Oláh Miklós, *Hungaria. Athila*. Ford. Németh Béla. Budapest, 2000, 20.) Idézi Dragutin Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*. (Srpska akademija nauka i umetnosti–Posebna izdanja, CCCL, Odeljenje literature i jezika, 12.) Beograd, 1961, 11.

⁶ Petar Matković, Putovanja po Balkanskom poluostrvu XVI. veka. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1879) 109. A historiográfiai előzményeket áttekinti Kniewald, *i. m.*, 1–3.

⁷ Florio Banfi, Felice Petanzio da Ragusa, oratore dei re d’Ungheria Mattia Corvino e

Annyit ugyanakkor Matković érdemének tekinthetünk, hogy helyesen azonosította a Iohannes Cuspinianus bécsi humanista és osztrák diplomata által említett *Felix Petancius* személyét a Pietro Pasqualigo velencei követ által *Felice Raguseo* néven említett magyar királyi diplomatával.⁸ Csakhogy ebből még nem következik az Oláh által említett kódexfestővel való megfeleltetés.⁹ Kettőjük összekapcsolását a szerb Petar Kolendić azzal bonyolította tovább 1959-ben megjelent tanulmányában, amelyet Petancius életének raguzai időszakáról írt, hogy egy bizonyos Felix Brutusra vonatkozó adatokat is hozzávont a kifejezetten Felix Petanciust érintőkhöz, mivel véleménye szerint Felix Brutus és Felix Petancius ugyanaz a személy volt.¹⁰ Bár Kolendić dubrovnikai levéltári források alapján dolgozott, hivatkozásaiban a legtöbb esetben nem tüntette fel a vizsgált személy névalakját. Mivel helyszíni levéltári kutatásra nem volt módunk, adatait nem ellenőrizhettük. Az azonosítást látszólag indokolja, hogy a Felix Brutust illető információk az 1490-es évekig tartanak (az utolsó 1493-ból való),¹¹ míg a Petanciusról szólók éppen 1490-től kezdődnek, így a két adatsor kiegészítené egymást. Ugyanakkor a két Felix azonosságát az égvilágon semmi sem bizonyítja, így olyan forrásunk sincs, amikor a két vezetéknev (Brutus és Petancius) egyszerre fordulna elő. Kolendić életrajzi azonosítását Petanciusról írott részletes, a korábbi ismereteket összefoglaló és továbbfejlesztő, fentebb idézett könyvében a horvát Dragutin Kniewald teljes mértékben elfogadta, és a rendelkezésre álló töredékes adatokat, illetve sokszor későbbi, nem kortárs historiográfiai vélekedéseket egységes életpálya-elbeszéléssé formálta, amelybe a Petanciusnak tulajdonított munkák tartalmi elemzéséből levont következtetéseit is beépítette.¹² Kolendić és Kniewald munkájának eredményeként terjedt el a szakirodalomban ez a lekerekített, de tévedésektől hemzsegő életrajzi rekonstrukció; a legújabb kézikönyvekben is ez szerepel.¹³

Vladislao, miniatore e bibliotecario della Corviniana di Buda. *Archivio storico per la Dalmazia* 24/142 (1938) 1–23; Elena Berkovits, Felice Petanzio Ragusino, capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino. *Corvina* 3 (1940) 53–84. Ebben az időszakban csupán egy valaki volt, aki nem fogadta el ezt a feltételezést: Gulyás Pál, Mátyás király állítólagos miniátorai. *Magyar Könyvszemle* 66 (1942) 1–10. Válaszában Berkovits azon igyekezett, hogy megvédje saját álláspontját: Mátyás király „állítólagos” miniátorai. Válasz Gulyás Pálnak. *Magyar Könyvszemle* 66 (1942) 153–161.

⁸ Matković, *i. m.*, 112–113.

⁹ Erre példa: Dragutin Kniewald, Sitnoslikar Feliks Petančić. In: *Tkelčičev zbornik – Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkelčiča*. II. Glavni urednik Ivan Bach. Zagreb, 1958, 55–92.

¹⁰ Petar Kolendić, Feliks Petančić pre definitivnog odlaska u Ugarsku. *Glas SAN* 236. *Odeljenje literature i jezika* 4 (1959) 1–2.

¹¹ Kolendić, *i. m.*, 12/90. jegyzet.

¹² Kniewald, *Feliks Petančić*.

¹³ Ralf C. Müller, *Prosopographie der Reisenden und Migranten ins Osmanische Reich (1396–1611)*. (Berichterstatter aus dem Heiligen Römischen Reich, außer burgundische Gebiete und Reichsromania). VII. Leipzig, 2006, 160–164; Luka Špoljarić, Feliks Petančić. In: *Christian–*

Az alábbiakban nem vállalkozunk a szakirodalomban szereplő téves életrajzi adatok tételes cáfolatára, közülük csak a legfontosabbakra térünk ki; egyébként csak azokat az információkat vesszük számba, amelyeket hiteleseknek tekintünk, és bizonyosan Felix Petanciushoz kapcsolhatók.

Felix Petancius a 15. század második felében született a dalmáciai Raguzában. Oláh Miklós fentebb említett leírásából, amely szerint ő Felix Ragusinust már időskorában ismerte meg, Petancius születésének időpontját Petar Kolendić és Dragutin Kniewald egyaránt 1455 körülre tette,¹⁴ ez azonban nem igazolható, mint ahogy a Kolendić által vázolt családtörténet adatai, Felix iskolamesteri, később bírósági jegyzői tevékenysége 1478–1487 között, illetve 1487–1490 közötti állítólagos budai kódexfestői működése sem.¹⁵ Felix rokonságáról csak annyit tudunk, hogy nagybátyja a raguzai Kristofor Stojković (Raguzai Kristóf) modrusi (ma Modruš, Horvátország) püspök (1485–1499)¹⁶ volt, mivel 1517-ben Novi Vinodolskiban Felix Petancius egy önmagát is megnevező síremléket állíttatott neki, amely a Szent Fülöp és Jakab-templom szentélyénekjárószintjében ma is látható.¹⁷

Felix Petancius – ellenőrizhető módon ebben a névalakban – először 1490. április 1-jén bukkan fel az ismert forrásokban, amikor a raguzai városi tanács két hónapra szóló menlevelet adott számára adósságai nagy része alól.¹⁸ 1491–1495 között városi írnokként,¹⁹ illetve a városi adminisztráció tagjaként tevékenykedett: különböző követségek résztvevőjeként, küldöncként szerepelt II. Ulászló magyar és cseh király budai udvarába (1492 februárjában, 1493 márciusában, 1495 februárjában), illetve II. Alfonz nápolyi királyhoz (1494 májusában–

Muslim Relations. A Bibliographical History, 7. Central and Eastern Europe, Asia, Africa, and South America (1500–1600). Ed. by David Thomas et alii. Leiden–Boston, 2015, 50–51; Mirko Raguž, Petančić, Feliks. In: *Leksikon poznatih senjana*. Senj, 2016, 182–183.

¹⁴ Kolendić, *i. m.*, 3; Kniewald, *Feliks Petančić*, 7.

¹⁵ Kolendić, *i. m.*, 3–9; Kniewald, *Feliks Petančić*, 6–15.

¹⁶ *Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series...* Collecta, digesta, edita per Conradum Eubel. II. Münster, 1903, 136; C. Tóth Norbert, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig*. Győr, 2017, 79; C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás, *Magyarország világi archontológiája 1486–1526*. I. *Főpapok és bárók*. Budapest, 2016, 43.

¹⁷ Kniewald, *Feliks Petančić*, 39–41.

¹⁸ Kolendić, *i. m.*, 9/66. jegyzet. (Državni arhiv u Dubrovniku [=DAD], Consilium rogatorum, vol. 26, fol. 91^r.)

¹⁹ Kolendić, *i. m.*, 10/76. jegyzet (1491. március 15., DAD Consilium min., vol. 24, fol. 55^r, a raguzai kisebb tanács kifizet *Felix Petancius*nak 5 perperát egy pápai bulla cirill betűs átírásáért), 12/89. jegyzet (1495. január 15., ugyanott vol. 24, 105^v, a kisebb tanács felfogadja *Felix*et a városi adóbehajtásra vonatkozó szabályok kötetbe másolására), 12–13/92. jegyzet (ugyanezen a napon, ugyanott vol. 25, fol. 107^v, a tanács kifizet *Felix Petantius*nak(!) 35 perperát a nápolyi királyok Raguzának adott privilégiumainak átírásáért; az átírás: DAD Latinski dokumenti 229/1946.).

júniusában, majd lemondása után utódjához 1495. április–május folyamán).²⁰ 1496. szeptember 12-én Raguzában császári felhatalmazású közjegyzővé avatták, ezután tehát közhitelű tevékenységet is végezhetett.²¹

1496 októberében távozott szülővárosából, és ezt követően nem sokkal, talán még ugyanebben az évben Zenggben (ma Senj, Horvátország) lett kancellár, azaz városi főjegyző.²² Ebben az időszakban kerülhetett be, talán püspök nagybátyja segítségével is, II. Ulászló király budai udvarába: 1501-ben már királyi titkári címmel szerepelt (csak Felix keresztnévvel). Kubinyi András kutatásai-
ból tudjuk, hogy a királyi titkárok elsősorban nem a királyi kancellária alkalmazottai, hanem a királyi kamarásokhoz hasonlóan ténylegesen a király szolgálatában álló, nem feltétlenül állandóan az udvarban tartózkodó udvaroncok voltak, akiket különböző belkormányzati és külpolitikai feladatokra egyaránt alkalmaztak, így diplomáciai megbízásokat is teljesítettek.²³ Felix Petancius tehát zenggi kancellári feladatát is megtartotta, legalábbis egy ideig. (1503-ban még ennek nevezi magát, amikor közjegyzőként egy zenggi ház elajándékozását foglalta írásba.²⁴) 1501 végén mint királyi titkár II. Ulászló megbízásából Velencébe, majd innen Pierre d’Aubusson johannita nagymesterhez, a törökellenes szövetséges haderő kinevezett főkapitányához utazott tovább Rodoszra, ahonnan 1502. január elején indult vissza.²⁵ 1503 márciusában Lónyai Albert

²⁰ Magyarországra: 1492. február 10., levelet vitt Budára (Kolendić, *i. m.*, 13/94. jegyzet, DAD Consilium min., vol. 24, fol. 132^v); 1493. március 23., a város régi privilégiumai megerősítésének kieszközlésére küldött követség adminisztratív vezetője (expenditor, spenditor), azaz nem ő a követet (Kolendić, *i. m.*, 15/116. jegyzet, DAD Consilium rogatorum, vol. 27, fol. 33^v); 1495. február 26., *Felix Petancius* az itáliai-nápolyi hírekről szóló levéllel küldik Budára (*Ragusa és Magyarország összeköttetésekének oklevéltára. Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*. Összeállította Gelcich József, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Thallóczy Lajos. Budapest, 1887, 656. = *Dubrovačka akta i povelje. Acta et diplomata Ragusina*. Sabrao i objavno Jovan Radonić. I/1. (Srpska kraljevska akademija. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. Treće odeljenje, II.) Beograd, 1934, 806; Kolendić, *i. m.*, 17; Kniewald, *Feliks Petančić*, 17.). – Nápolyba: 1494. május 8-án II. Alfonz nápolyi király koronázásán részt vesz egy raguzai küldöttség is, április 3-án bízzák meg Felixet az út adminisztratív vezetésével (Kolendić, *i. m.*, 16–17., DAD Consilium rogatorum, vol. 27, fol. 106^v, 134^r); 1495. április 30., *Felixet* Nápolyba küldik két hónapnyi útiköltséggel, útlevéllal (Kolendić, *i. m.*, 17/136. jegyzet, DAD Consilium min., vol. 25, fol. 134^r). – A név írásmódját nem mindig lehetett ellenőrizni.

²¹ Teljes szöveggel publikálta Kolendić, *i. m.*, 18–19. (DAD Diversa notariae, vol. 76, 149^v.)

²² Kolendić, *i. m.*, 19; Kniewald, *Feliks Petančić*, 17.

²³ Kubinyi András, A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. *Gesta* 6 (2006/1) 3–12, 15–17.

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 34413. (Online fényképe a <http://archives.hungaricana.hu/en/charters> oldalon érhető el.) Kivonata: Mályusz Elemér, A szlavóniai és horvátországi pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. III. *Levéltári Közlemények* 6 (1928) 193–194, 19.

²⁵ Giacomo Bosio, *Dell’istoria della sacra religione et ill(ustriss)ima militia di San Giovanni Gierosolimitano*. Parte 1. Roma, 1594, 455–456 (Parte I., libro XVI.); Matković, *i. m.*, 111; Kniewald, *Feliks Petančić*, 25–26.

zenggi kapitány (és talán Zengg város) megbízott követe volt Velencében, ahol épületfa-szállítási engedélyt eszközölt ki városa számára.²⁶ 1504-ben az új johannita nagymestert kereste fel (aki még nem tartózkodott Rodoszon, hanem Itáliában).²⁷ Ugyanebben az évben, továbbá 1507-ben szülővárosába, Raguzába küldött királyi követet, megbízott volt.²⁸ 1509-ben II. Ulászló állítólag Spanyolországba menesztette, ahonnan 1510 februárjában érkezett vissza.²⁹

1510 nyarán a királyi udvarban tartózkodott, de tervezett újabb raguzai missziójából visszahívták.³⁰ Kolendić és Kniewald szerint 1511-ben Zágráb szabad királyi város bírója lett volna, de ez elég valószínűtlen, mivel ehhez polgárjoggal és városi ingatlannal is kellett volna rendelkeznie, amiről viszont nincs semmilyen információnk.³¹

1512. március 17-én II. Ulászló király az oszmán–magyar fegyverszünet hiányosságainak pótlására (a szövegből ugyanis kimaradt Horvátország) királyi követként küldte Isztambulba,³² ahová március 26-án indult el.³³ Missziója, részben kellő felhatalmazás híján, sikertelennek bizonyult: I. Szelim szultán 1512. július 21-i elutasító válaszát augusztus folyamán vitte meg Budára.³⁴ Ez után,

²⁶ Marino Sanuto, *I Diarii 1496–1533*. Tom. I–LVIII. A cura di Rinaldo Fulin–Federico Stefani–Niccolò Barozzi–Guglielmo Berchet–Marco Allegri. Venezia, 1879–1903, IV. 776–777.

²⁷ Sanuto, *i. m.*, V. 1053. Vö. Lakatos Bálint, A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). I. rész. Kutatási vázlat. *Történelmi Szemle* 61 (2019) 605, II. rész. Adattár. *Történelmi Szemle* 62 (2020) 312, A. 69. tétel.

²⁸ 1504. december–1505. január 4.: Kolendić, *i. m.*, 20. (*Ragusa és Magyarország*, 828., DAD Consilium rogorum, vol. 30, fol. 2^v–3^v, Consilium min., vol. 28, fol. 111^v). – 1507. január 26.: ugyanott (*Ragusa és Magyarország*, 830., DAD Consilium rogorum, vol. 30, fol. 205^v–206^r).

²⁹ *Commissiones et relationes Venetae*. I. 1433–1527. Collegit et digessit Simeon Ljubić. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, VI.) Zagreb, 1876, 118; Kniewald, *Feliks Petančić*, 28. – A Kniewald (*Feliks Petančić*, 20–23.) által Petanciusnak tulajdonított, Velencén át Franciaországba irányuló 1500. évi követi misszió adatai Besseni, avagy Cseh György (Jiří z Bešín) személyével keverednek. Ld. Lakatos, *i. m.*, I. 601/33. jegyzet, II. 301–302, A. 44. tétel.

³⁰ *Commissiones*, I. 123; Kolendić, *i. m.*, 20; Kniewald, *Feliks Petančić*, 28–31. Helyette Lónyai Albertet küldték. Lakatos, *i. m.*, II. 321, A. 109. tétel.

³¹ *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. Collegit et edidit Johannes Baptista Tkalcic. VIII. Zagreb, 1902, 201. Ennek alapján Kolendić, *i. m.*, 2 és Kniewald, *Feliks Petančić*, 3, 20, 31–32.

³² *Commissiones*, I. 129, idézi Matković, *i. m.*, 111–112; Kniewald, *Feliks Petančić*, 33. – Lakatos, *i. m.*, II. 324–325, 121. tétel.

³³ *Commissiones*, I. 130, a kivonatot idézi Matković, *i. m.*, 111–112. Pasqualigo velencei követ e napi jelentésében csak arról beszél (Venezia, Biblioteca del Museo Correr, Cicogna 2126, 283^r), hogy a követet kiküldték, és el fog indulni: *Domino Felice Raguseo destinato orator al Signor Turco expedito del tuto hozi, de qui se partira infallanter, nisi aliquid acciderit, et fara la via de Transylvania et Moldavia per maior sua securita*.

³⁴ Fodor Pál–Dávid Géza, Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 201, különösen a 38. jegyzet és 202–203. Elvetik Fraknói nézetét Tomori Pál követi kiküldéséről, és a Pasqualigo velencei követ 1512. március 17-i, a *Commissiones*, I. 129 kivonatolt jelentése alapján csak Petancius missziójáról beszélnek. Ezt Sanuto, *i. m.*, XIV. 271–272 összefoglalása is alátámasztani látszik, amely Pasqualigo újabb, május 16-i jelentéséről készült;

1512 novemberében újból kiküldték. E követsége során Burszában sikertelen fegyverszüneti tárgyalásokat folytatott a szultánnal, majd 1513 júliusában érkezett ismét vissza a magyar királyi udvarba.³⁵ Ez volt utolsó adatolt diplomáciai útja. Ezt követően talán visszavonult Zenggebe; az 1516-ban trónra lépő II. Lajos király szolgálatában lévők között már nem találkozunk vele.

1517-ben állította a fentebb már említett síremléket a török támadások miatt Modrusból Novi Vinodolskiba menekült és ott még 1499-ben elhunyt püspök nagybátyjának. Ez az utolsó hiteles adat róla. 1517–1522 között halhatott meg, mert 1522-ben, amikor Iohannes Cuspinianus nyomtatásban publikálta Felix balkáni útvonaláról szóló, *De itineribus...* című, alább még említendő munkáját, az előszóban már néhaiként emlékezett meg róla.³⁶

Mint láthattuk, ténylegesen adatolt törökországi misszióira pályája vége felé, beérkezett királyi diplomataként került sor 1512–1513 folyamán. Nagy valószínűséggel azonban már korábban is járt az Oszmán Birodalomban, erre akár 1502-es rodoszi útja alkalmával sor kerülhetett, illetve más magyar követségek tagjaként juthatott el oda. Fentebb említettük, hogy raguzai tisztviselő korában két olyan budai és nápolyi delegációnak is tagja volt, amelyeknek nem ő volt a követi rangú vezetője. Tehát nem lehetetlen, hogy a szultánt felkereső egy vagy több olyan delegációban, követi kíséretben is részt vett, amelynek a tagjait nem sorolták fel.

A munkánkhoz mottóul választott szövegből is – „ezek azok a dolgok, amelyeket a törökök birodalmáról hosszú utazásaink és alapos megfigyeléseink révén megtudtunk” – joggal következtethetünk arra, hogy ismert megbízatásainál hamarabb is eljuthatott Isztambulba, nem is egyszer. A második mondat alapján – „mivel városunk, Raguzza, amely az ő határvidékükön fekszik, igen nagy kereskedelmet bonyolít le azokkal a népségekkel, nagyon is megvolt a lehetőségünk mindennek egyesével utánajárni” – pedig azt mondhatjuk, hogy mint raguzai polgár és a helyi közélet résztvevője mind a szultánnak évente adót vivő küldöttektől,³⁷ mind a jövő-menő kereskedőktől már pályájának korai sza-

ebben is szerepel a (meg nem nevezett) követ kiküldése. Legújabban ld. Mikó Gábor, Oszmán-ellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban. *Századok* 154 (2020) 581. A helyzet azonban bonyolultabb: a márciusban már kiküldött Petancius mellé II. Ulászló valóban kirendelte Tomorit is. Pasqualigo május 16-i (és Sanuto által a fentebb idézett helyen nevek nélkül kivonatolt) jelentésében ugyanis azt írta (Cicogna 2126, 289°), hogy az új uralkodó, Szelim már elkezdte támadni az atyjával, II. Bajeziddel kötött öt éves fegyverszünet ellenére a végeket, ezért *ha parso a la maesta sua* [II. Ulászló] *de elezer un orator novo, che e domino Tuburi Paulo, al fiol del prefato noviter inthronizato, per veder de firmar cum lui le dicte treuge nela forma, che le sono firmate cum il padre, et partira dicto orator fra 5 over 6 zorni, come el dice. Domine Felice Raguseo veramente, se crede, che habi seguito il suo camino, essendo accordate le cosse del prenominate Sellembeg.*

³⁵ Fodor–Dávid, *i. m.*, 204–207 és a forrásközlés: 221–222.

³⁶ Idézi Matković, *i. m.*, 114, említi Kniewald, *Feliks Petančić*, 19.

³⁷ A II. Bajezid korában elvárt 12 500 arany befizetését igazoló szultáni iratokból többet is ki-

kaszában otthon is számos információhoz férhetett hozzá az Oszmán Birodalom kormányzatáról és igazgatásáról, illetve a törökök életmódjáról és szokásairól.

Petancius *Genealogiája* és változatai

Petancius neve alatt három munka hagyományozódott. Ezek közül a *Historia Turcica* (Török történet) azonban bizonyosan nem Petancius műve. Egyrészt – ahogy alább még taglaljuk – az egyetlen, csonka kódexben ránk maradt kézirat szerzőt nem is említi, másrészt a szöveg első fele Niccolò Sagundino *De familia Otthomanorum epitome* (Az Oszmán-ház kivonatos története), másként *De origine et rebus gestis Turcarum* (A törökök származásáról és tetteiről) című, 1456-ban írt művének szinte szó szerinti átvétele.³⁸ Némileg hasonló a helyzet a *Quibus itineribus Turci sint aggrediendi* (Milyen útvonalakon közelíthetők meg a törökök) vagy *De itineribus in Turciam libellus* (A Törökországba vezető utakról szóló könyvecske) címeken ismert geográfiai leírásával.³⁹ A II. Ulászló királyhoz szóló dedikációval ellátott, a tengeri és a Kárpát-medencéből, valamint a Nyugat-Balkánról Isztambulba tartó szárazföldi útvonalak ismertetését, illetve a török uralom alatt álló balkáni térség áttekintését tartalmazó művecské-ről – amelyben a törökök maguk nem is kerülnek elő hangsúlyosan – Agostino Pertusi bebizonyította, hogy egyszerűen plágium: Martino Segono dulcignói püspök 1480-ban készült, egyetlen kéziratban fennmaradt művének kis mértékben átszerkesztett változata, amelyben például a prolóógus és az epilógus szövege is teljesen azonos, Petancius csak az uralkodó nevét változtatta meg.⁴⁰

Ezeket figyelembe véve érdemes a harmadik Petancius-mű, a *Genealogia* vizsgálatához látni. Petancius ezen munkájának két szövegváltozata, redakciója van. A hosszabb verzió fejezetekre tagolt elbeszélő traktátus, amelyet a jelenleg ismert példányokban nem díszítenek képek. Három, a 16. század első felében másolt kéziratáról tudunk: a bécsiről (a továbbiakban: W), a milánóiról (a továbbiakban: M) és a velenceiről (a továbbiakban: V).⁴¹ Nyomatásban is többször meg-

adott Gliša Elezović, *Turski spomenici. 1/2*. Beograd, 1952, 58 (1482 – Jako és Navko), 59 (1483 – Niksa és Nikolin), 61 (1484) 66 (1486), 69 (1487), 76 (1490), 77 (1491), 94 (1499), 96 (1500), 100 (1501), 111 (1504), 115 (1505), 125 (1506), 132 (1508), 137 (1510).

³⁸ Agostino Pertusi, *Martino Segono di Novo Brdo, vescovo di Dulcigno. Un umanista serbo-dalmata del tardo Quattrocento. Vita e opere*. (Istituto storico italiano per il medio evo. Studi storici, fasc. 128–130.) Roma, 1981, 273–277; összefoglalóan Špoljarić, *i. m.*, 52.

³⁹ A nyomtatott (Cuspinianus által sajtó alá rendezett) könyv címe: *De itineribus in Turciam libellus*. Wien, 1522.

⁴⁰ Pertusi, *i. m.*, 60–66, a szöveg kritikai kiadása: 75–117. A két szöveg összefüggéseiről lásd még Agostino Pertusi, *I primi studi in occidente sull'origine e la potenza dei Turchi. Studi Veneziani* 12 (1970) 485–486, 489–491.

⁴¹ W: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. Lat 3522, fol. 144^r–154^r (egykor Johannes Cuspinianus birtokában, ld. Kniewald, *i. m.*, 63–66, 67–70.); M:

jelent a 16. század folyamán, először 1530-ban Konrad Adelmanntól kiadásában.⁴² A rövidebb változat illusztrált és íráshordozója különleges: pergamenlapokból összeragasztott tekercs, rotulus. A tekercsformában szöveg és kép együttesen határozza meg a mű külön egységekre rendezett szerkezetét.⁴³ A szakirodalomban általában Petancius-tekercsnek hívott ezen változatnak két példánya van: az egyik, az ismertebb, Budapesten található az Országos Széchényi Könyvtárban (1. kép),⁴⁴ a másik Madridban, a Spanyol Nemzeti Könyvtárban (2. kép).⁴⁵

A *Genealogia* cím a budapesti rotulus címének (*Genealogia Turcorum imperatorum, lex imperii domi militiaeque habita, dedicata serenissimo principi Voladislavo Hungarię, Bohemię etc. regi gloriosissimo* – A török császárok nemzedékrendje és birodalmuk törvényei háborúban és békében, a legfelségebb fejedelemnek, Ulászlónak, Magyarország és Csehország stb. legdicsőségebb királyának ajánlva⁴⁶) kezdőszava alapján vált bevetté a szakirodalomban, de ez egyrészt megtévesztő, mert csak kis mértékben fedi a tartalmat, másrészt a hosszabb redakció kézíratai vagy a *De Turcharum statu libellus* (A törökök államáról szóló könyvecske) címet viselik, vagy cím nélküliek.⁴⁷

Milano, Biblioteca Ambrosiana, N. 340 sup. (5) fol. 25^v–30^v; V: Venezia, Biblioteca del Museo Correr, Cicogna 894, fol. [1^v]–[7^v]. (A lapok számozatlanok.)

⁴² Adelmanntól, *i. m.* A további nyomtatott kiadásokat részletesen áttekinti Kniewald, *i. m.*, 70–80.

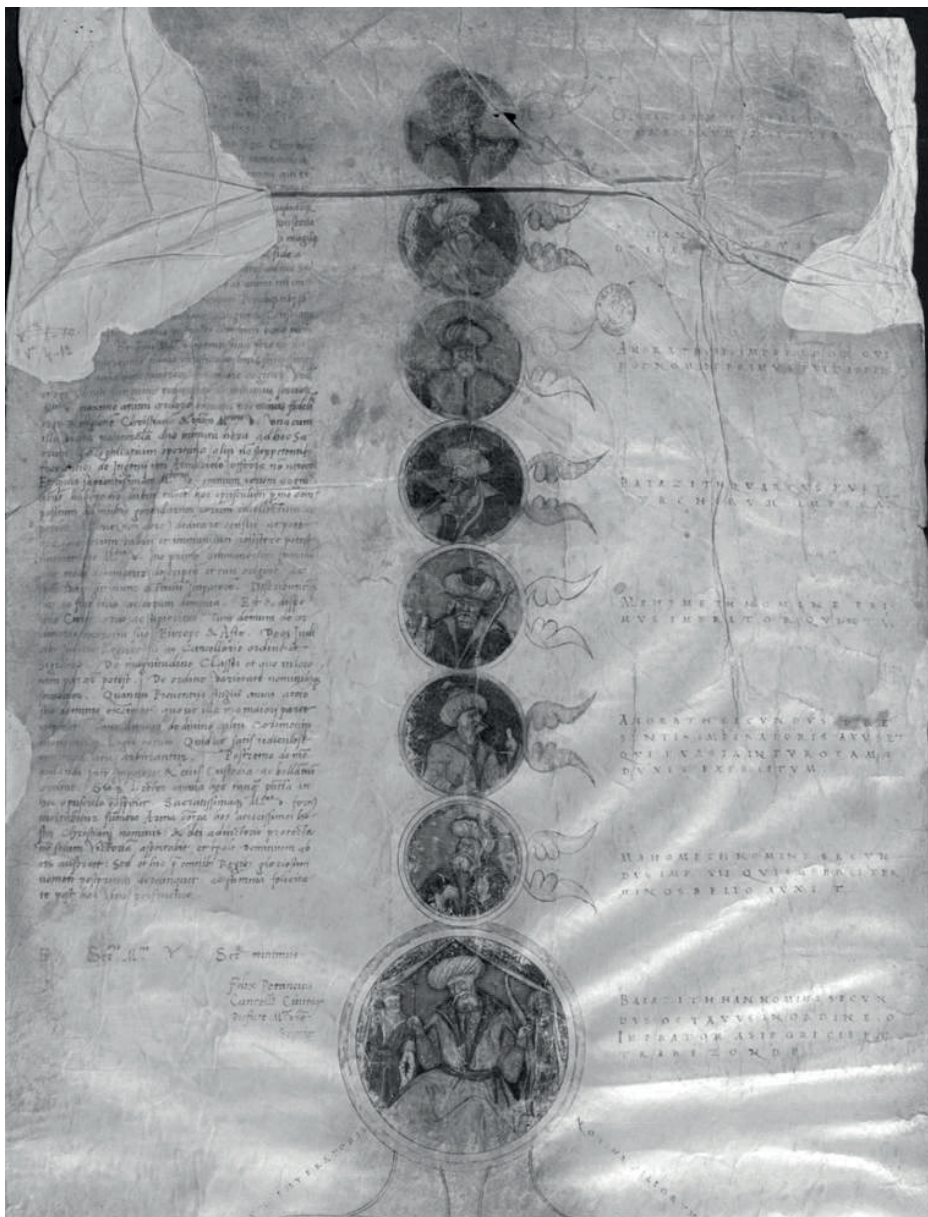
⁴³ Dávid–Lakatos–Mikó, *i. m.*, 270.

⁴⁴ A budapesti szövegét a madridi példány és a két redakció egymáshoz való viszonyának ismerete nélkül, hibáktól nem mentes átirásban egyik tanulmánya függelékeként közzétette a Petancius-több alkalommal is „felfedező” Snezhana Rakova, *The Last Crusaders: Felix Petancić and the Unfulfilled Crusade of 1502*. In: *Au Nord et au Sud du Danube. Dynamiques politiques, sociales et religieuses dans le passé / North and South of the Danube. Political, Social and Religious Aspects of the Past*. Ed. by Snezhana Rakova–Gheorghe Lazăr. Brăila, 2019, 62–73.

⁴⁵ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 378. (Ezt a kéziratot 1908 második felében a müncheni antikváriától, Jacques Rosenthaltól vásárolták 4250 márkáért. Vö. Jelentés a Magy. Nemz. Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának állapotáról, az 1908. év második negyedéről. *Magyar Könyvszemle* 16 (1908) 248); Madrid, Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12 (<http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000199600>). A madridi tekercs egykor a hispán származású, de római születésű Francisco Javier Zelada y Rodríguez/Francesco Saverio de Zelada (1717–1801) bíboros gyűjteményét gazdagította, amely halála után Toledóba került és csak onnan Madridba. Arra nem találtunk adatot, hogy miként jutott a tulajdonába. A példány részben sérült és hiányos, míg a budapesti tökéletes állapotban van. – Alberto Saviello – hivatkozások nélkül – hat kéziratról beszél: Felix Petancić’s *Historia Turcica*. A Central European View of the Ottoman Empire? In: *Osmanischer Orient und Ostmitteleuropa. Perzeptionen und Interaktionen in den Grenzzonen zwischen dem 16. und 18. Jahrhundert*. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, 48.) Stuttgart, 2014, 138/31. jegyzet.

⁴⁶ A madridi tekercs sérülése miatt a cím legnagyobb része kiszakadt.

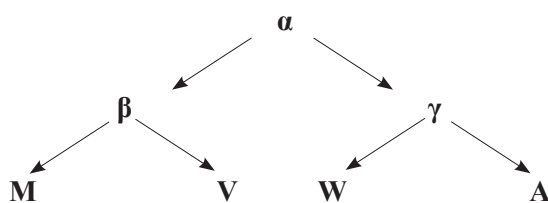
⁴⁷ A *Felicitas Petantii Ragusei Commentariolum de rebus Turcharum ad Wladislaum Regem* cím szerepel az M és V kéziratokban, de az ajánlás szövege után; a V ezenkívül egy utólagos címet is kapott, amely az újkori bekötés előzéklapján áll (*Felicitas Petantii Ragusei Commentariolum de rebus Turcharum ad Wladislaum regem*); a W szövege egy kolligátum része, címe nincs, a szöveg rögtön az ajánlással kezdődik. Adelmanntól, *i. m.* kiadásában a cím utólagos.

2. kép A szultánok ábrázolása Felix Petancius *Genealogiájának* madridi tekercsén
Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

A munka ugyanis alapvetően az Oszmán Birodalom udvari szervezetének és katonai vezetésének rövid leírása (lásd Függelék 1–2.; az alábbiakban az itteni, általunk készített fejezetbeosztásra hivatkozunk). A bevezetőt és az epilógust leszámítva a hosszabb redakció öt nagyobb fejezetre tagolódik (I. a szultánok leszármazása és II. Bajezid családjának bemutatása; II. az államigazgatás: vezírek, beglerbégek és a birodalom közigazgatása, illetve a kincstár bevételi forrásai; III. a szultáni udvartartás: méltóságok, szolgálattevők és létszámuk; IV. a katonaság fajtái és létszámuk; V. a török harcmódor, hadrend). Ezzel szemben a tekercsváltozat három nagyobb egységből áll (I. a szultánok felsorolása és leszármazása I. Oszmántól II. Bajezidig és utóbbi gyermekei; II. a fő tisztviselők, az udvartartás tagjai, a katonaság; III. a török harcmódor, hadrend, szokások és erkölcsök).

A két redakció egymáshoz való viszonyát most nem tárgyalhatjuk részletesen, de mindkettőnek a szövegét végigolvasva és összehasonlítva megállapítottuk, hogy elsőként a hosszabb terjedelmű írásmű készült el. A tekercsben Petancius ezt a szöveget időnként kivonatolta, másutt rövidítette, megváltoztatta, vagy elemeit máshová helyezte, illetve kihagyta. Mindezt a tekercsváltozat szövegegységeinek bizonyos fokig logikátlan elrendezése is tanúsítja, amely éppen a traktátus gondolatmenete segítségével érthető meg. A tömörítés és az átszerkesztés olyan mértékű, hogy egyező szövegrészek a II. Ulászló királyhoz szóló ajánlás egyes mondatait leszámítva nincsenek. De ettől még a két redakció között organikus a kapcsolat. A hosszabb redakció kéziratainak stemmája így rajzolható meg:

M = a milánói példány

V = a velencei példány

W = a bécsi példány

A = Adelmann kiadása (editio princeps)

α = az elveszett eredeti

β = az itáliai verziók ága

γ = a német verziók ága

A tekercsek egymáshoz való viszonya

A rövidebb redakció tehát a hosszabb szöveg reprezentatív használatra szánt kivonatának tekinthető, amelyet a szerző valóban átnyújthatott II. Ulászló királynak, akinek művét ajánlotta. De meg kell vizsgálnunk a két tekercs egymáshoz való viszonyát is. Ezen összevetés eredménye szerint az eredeti példány a madridi, a budapesti pedig ennek közvetlen másolata. Mindezt a szöveg tagolása, a szövegelemek filológiai, illetve az ábrázolások stíluskritikai vizsgálata is alátámasztja.

A szövegtagolódás

A két rotuluson a szövegelemek és az illusztrációk elhelyezése, mérete, a díszítőelemek, a keretek és az indadíszek elhelyezkedése megegyezik. Az apróbb különbségek egyrészt a két tekercs eltérő írásképéből, másrészt az indadíszek megformálásának és a portrék háttérszíneinek eltérő voltából fakadnak. Erre a kérdéskörre alább még visszatérünk.

A két példány két külön írnok és két külön miniátor munkája. Mindkettő humanista írással íródott, ám a budapesti példány kódexírás: készítője inkább álló, vastagabb tollszárral, gondosabban megformált betűket írt, amelyeket kevésbé kötött össze,⁴⁸ míg a madridi példány írásképe kurzívabb formáltságú, és sokkal több betűkapcsolást alkalmaz. Ennek megfelelően a két példány sortagolása eltérő: a madridi szövege sűrűbb, így általában kevesebb sort igényel, míg a budapestiben a szöveg szellősebb, szemre jobban olvasható, ennek megfelelően nagyobb teret, több sort foglal el. Mindkét példány írója két különböző színű tintát használt: a folyószöveghez feketét, a nagybetűs feliratokhoz pedig a madridi vöröset, a budapesti arany(sárga) színűt.

Filológiai érvek

Hely híján nem kívánjuk az összes részletet felsorolni, megelepszünk öt példával. (A két példány közötti eltéréseket vastagítva szedtük, a tételszám a Függelék 2. részében található fejezetcím számát jelöli.) Az első, a szultánok felsorolását és leszármazását tartalmazó egységben, rögtön a II. Bajezid ábrázolásától balra eső címben (2. fejezet) a *NOMINA FILIORVM IMPERATORIS* mondat a madridi kéziratban hibátlan, a budapestiben viszont az utolsó két betűnek nem maradt hely, azért azokat a harmadik szó fölé zsúfolták be.

⁴⁸ Rakova, *i. m.*, 57. szerint ez Petancius saját kézírása, ami tévedés.

A csavusokkal kapcsolatos szakaszban (20. fejezet) a madridi példányban ez áll: *tenentes clavus ferreas in manibus id est busdohanos* („kezükbén buzogányokat, azaz bozdoğanokat tartanak”), míg a budapestiben **clavas** helyett először **clavest** (’kulcsokat’) írtak, de felfedezve a hibát, ezt javították.

Az azabok (24. fejezet) magyarázatába két súlyos hiba csúszott: a madridiban érthető *tamen non sunt magne utilitatis in exercitu, cum sint artifices, mercatores etc. ad pugnandum inexperti* („még sincs nagy hasznuk a seregben; mivel kézművesek és kereskedők stb. lévén, tapasztalatlanok a harcban”) helyett a budapestiben *tamen non sunt magne utilitas in exercitu, cum sint artifices, mercatores etc. ad pugnam irreperti* („bár nincs nagy hasznuk a seregben; mivel kézművesek és kereskedők, a harcra megtalálhatatlanok”) mondat szerepel. Az *utilitas* szó birtokos esete helyett tehát tévesen alanyesetet találunk, míg a mondat második felében az *inexperti* szót magát tévesztették el. Az utóbbi tévedés később kaparással javítva lett.

Másutt, a törökök törvényeit és szokásait tárgyaló szakasztól a tekercsen balra, a birodalom határait röviden leíró fejezetben (33. fejezet) a *civitas est olim florentissima* szerkezetből az *olim* szó kimaradt. Egy további helyen, az európai rész bevételeiről szólva (30. fejezet) a számok romlottak, másfél millió (*I Mi^{on} V^CM*) helyett csak 1 000 500 (*I M^{on} V^{Cta}*) áll.

Emellett a budapesti példányban gyakorlatilag megtalálható az összes olyan szövegromlás is, amely már a madridi példányban is szerepelt (pl. a hadrendről szóló 36. fejezetben mindkét példányban a *solaki* helyett a téves *solali* alak áll). Mindezen felül, míg a madridi példány szövege érintetlen, a budapesti példányban egykezü, egykorú és utólagos javítások egyaránt megfigyelhetők: egyrészt a másolat készítője munka közben időnként észrevette saját hibáit, és ki akarta őket igazítani, másrészt a kópiát valószínűleg összevetették a mintául vett példány szövegével, illetve a tekercset utóbb feltehetően használták: sötétebb tintával és vékony tollszárral főleg tulajdonnevek, idegen köznevek alakjait pontosították.

Művészettörténeti, stíluskritikai érvek⁴⁹

A korábbi kutatók a budapesti példányt tartották eredetinek, míg a madridi kópiát (amelynek létezéséről sokan nem is tudtak) „más festő által” készített

⁴⁹ Az itt közöltek Mikó Árpádnak a fentebb idézett kiállítási katalógus-szócikkben (Dávid–Lakatos–Mikó, *i. m.*, 273–274.) publikált eredményein alapulnak, illetve esetenként ezeken túlmutató szóbeli megállapításaival lettek kiegészítve. Ezek szíves megosztását hálásan köszönjük neki.

„szimplábnak”,⁵⁰ avagy „szerényebb kivitelűnek”⁵¹ minősítették. Ez a vélekedés részben annak is betudható, hogy a madridi pergamentekercs egyrészt sérült – a felső részen kétoldalt károsodott, ezért az ajánlás eleje, illetve a második szultán, Orhán portréjához tartozó felirat hiányos –, másrészt a budapestihez képest jóval kopottabb, ezért a színei kevésbé élénkek.

Csakhogy ha a két rotulus portréit egyértelműen és biztosan a budai stúdióhoz köthető, Budán készült kódexek ábrázolásaival vetjük össze, más eredményre jutunk (3–5. kép). Ezen kéziratok egyike a Nürnbergben egyetlen csonka példányban őrzött, *Historia Turcica* címet kapott mű,⁵² amelyet éppen a tárgya (szintén II. Bajezidig mutatja be az oszmán uralkodók életét és tetteit), a II. Ulászlóhoz szóló ajánlás és epilógus, valamint a benne található illusztrációk stílusának hasonlósága alapján tulajdonítottak Petanciusnak. Mindezt szerzőnk állítólagos miniatiori tevékenységéhez is jól lehetett kapcsolni.⁵³ A képek egy része befejezetlen, aminek az lehet az oka, hogy valamiért elálltak attól a tervtől, hogy a kötetet átnyújtsák II. Ulászlónak.⁵⁴

Agostino Pertusi nézetéhez csatlakozva, aki határozottan elutasította, hogy a szerző Petancius lenne,⁵⁵ csak azt tehetjük hozzá, hogy a *Genealogia* mindkét redakciójának stílusa teljesen eltér a *Historia Turcica* előadásmódjától. Az összevetéshez két szövegrészt vizsgáltunk meg közelebbről. Egyrészt az Orhán szultánról (1326–1362) szóló passzust (ez a Niccolò Sagundino művének átvételével „készített” első szakaszban található), amely számos felületes általánosításon és dagályos, az érzelmekhez szóló kifejezéseken túlmenően jóformán semmi konkrétumot nem tartalmaz. Egy mondat kivételével: („Éppen ezért megparancsolta, hogy azokat az arabokat, akik a szabad művészetekben

⁵⁰ *Padişahın portresi. Tesavir-i Al-i Osman*. İstanbul, 2000, 92. Hans Georg Majer utóbb azt mondta Dávid Gézának, hogy a madridi tekercsről 2000 körül gyenge másolat volt a kezében. Napjainkra az interneten kiváló és szabadon felhasználható fényképei találhatók, és ezek alapján sokkal megbízhatóbb összevetések végezhetők.

⁵¹ „Illuminated more modestly”. Saviello, *i. m.*, 134/15. jegyzet.

⁵² Nürnberg, Stadtbibliothek Nürnberg (= StBN), Solger Ms. 31. 2°. (Leírását ld. Ingeborg Neske, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Nürnberg*. IV. *Die mittelalterlichen Handschriften*. *Varia*. 13.–15. Jahrhundert und 16.–17. Jahrhundert. Wiesbaden, 1997, 192–193.)

⁵³ Így Kniewald, *Feliks Petančić*, 88–91; a korábbi szakirodalmat átvéve: Fodor Pál, Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. A török a 15–16. századi magyar közvéleményben. In: Uő, *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*. Budapest, 2001, 195.; Saviello, *i. m.*, 137 és 27. jegyzet, bár a művet Petanciusnak tulajdonítja, aggályainak is hangot ad.

⁵⁴ Saviello szerint (*i. m.*, 139) a címlap képeit azért nem fejezték be, mert 1501-ben Ulászló elállt lengyel trónigényétől. A szerző téved abban, hogy a király csak ebben az időszakban használta volna a lengyel címet, minthogy a lengyel sas egész uralkodása során családi címereként számos alkalommal szerepelt uralkodói reprezentációjában, mint például a budai várban vagy a váci székesegyházban. Felvetődhetett volna még, hogy Ulászló halála (1516) miatt maradt félbe a díszítési munkálat, de ezt cáfolja az, hogy a műben II. Bajezidről mint életben lévő padisahról esik szó.

⁵⁵ Pertusi, *Martino Segono*, 277.

3. kép Egymással párhuzamba állítható portrék 1. Portré a *Historia Turcicá*ból és a madridi tekercs ehhez nagyon hasonló egyik medaillonja. Nürnberg, Stadtbibliothek Nürnberg, Solger Ms. 31. 2°, fol. 4r; Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

Ázsia-szerte mindenfelé eléggé járatosnak bizonyultak, királyi nagy jutalmival (kedvezményeivel) legyenek megnyerve, és azután hozzá jöjjenek.”⁵⁶), ám az is téves, mert arabok ekkor még nemigen kerültek török befolyás alá. A II. Bajeziddel kapcsolatos, de a végén hiányos szakaszban, amely a kézirat második, filológiaiilag eddig még egyáltalán nem vizsgált és ismeretlen eredetű és szerzőségű részében található,⁵⁷ kicsit több konkrét eseményről értesülünk, de ezek dátuma és helye vagy nincs megadva, vagy téves. Például a szultán Szófiából az „atrebalos”-ok ellen indul harcba, és „Bethuliá”-t támadja meg: itt valószínűleg az 1483. évi hadjáratról van szó, amely szerb területeken zajlott.⁵⁸ Petancius ennél valószínűleg precízebben fogalmazott volna.

A szóban forgó *Historia Turcicá*ban látható ábrázolásokhoz visszatérve, leginkább a fejek, az arc-, orr- és szakálltípusok, illetve a kézfejek hasonlíthatók össze, illetve vizsgálható általában a színvilág. Ennek alapján egyrészt kijelenthető, hogy a *Genealogia* madridi példányának és a *Historia Turcica* kódexének miniátora ugyanaz a művész (akinek kiléte egyelőre bizonytalan). Tehát a madridi rotulus miniatúráit Budán festették, azaz e példány biztosan Budán készült.⁵⁹ Másrészt, innen nézve a két tekercs képi elemeit, világossá válik, hogy a budapesti példány miniatúráinak a madridi példány miniatúrái az előképei. A portrék beállítására teljesen ugyanaz, de stílusuk különbözik; a medaillonok háttérben a

⁵⁶ StBN, Solger Ms. 31. 2°, fol. 6^v: *Arabes propterea liberalium arcium peritos satis inventos in Asia passim premiis magnis allectos regis(!), venire ad se deinde iubet.*

⁵⁷ StBN, Solger Ms. 31. 2°, fol. 35^r. Vö. Špoljarić, *i. m.*, 52.

⁵⁸ Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in siyasî hayatı*. (Türk Tarih Kurumu yayınları, IV/A-2-2-1. dizi, 36.) Ankara, 2017 (utánnomás), 167.

⁵⁹ Dávid–Lakatos–Mikó, *i. m.*, 274.

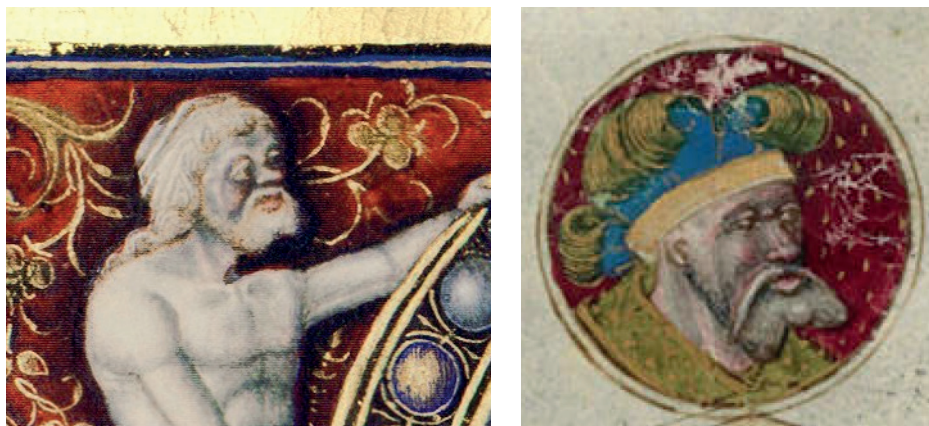

4. kép Egymással párhuzamba állítható portrék 2. Áldást osztó Atyaisten. Paris, Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 2129, fol. 1^r (Cassianus: De institutis coenobiorum); I. Murád fiktív portréja: Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

madridiban négy (zöld, kék, vörös, lila), a budapestiben azonban csak két (vörös és kék) színt használtak. A négy vezír (II. 5. fejezet) kisportréjának háttérszínei a madridi tekercsen zöld–kék–vörös–lila, a budapesti példányban ennél egyszerűbben váltakozva vörös–kék–vörös–kék színűek. A továbbiakban, a portréknál, a budapesti tekercs miniátora következetesen csak e két, vörös és kék háttérszínt alkalmazta, mégpedig a ritmusos váltakozás, az arányosság jegyében olykor olyan helyen is kéket vagy vöröset, ahol a madridi példányban éppen annak fordítottja található.⁶⁰ A grafikai elemek közül a keretdíszítés (akantuszlevelek, indák) korábban említett eltérései a leginkább szembeötlők: a madridi növényi indák stilizáltsága a rotulus aljáig egyöntetű, a levelek színezése és rajzolata visszafogott. A budapesti példány festője ezen a ponton bontakozhatott ki, tért el mintájától, és az indák végére tarka virágokat festett; különösen az III. szakasz középső medaillonja alatti harang alakú indapár visszakunorodó végére. Ez a motívum bizonyos Jagelló-kori budai címeres nemeslevelek keretdekorációjával is rokonítható, és összevág azzal a megfigyeléssel, hogy a budapesti példány keze kurzívabb jellegű, általában oklevelek készítésénél használt írás. A növényi díszek megformálásában egyfajta orientalizálási szándékot sejtethetünk.⁶¹ Mindezek alapján – Mikó Árpád megállapításaira támaszkodva – úgy véljük, hogy a budapesti tekercs is Budán készült, mégpedig közvetlenül a madridiról, és vélhetően nem sokkal annak befejezése után. Annak megállapításához, hogy a madridi tekercset mikor szerkesztették egybe, a szöveg mindkét redakciójának tartalmi elemzése nyújthat segítséget.

⁶⁰ Dávid–Lakatos–Mikó, *i. m.*, 273.

⁶¹ Uo.

5. kép Egymással párhuzamba állítható portrék 3. Ábrázolás Nagylucsei Orbán *Psalterium*ának első oldaláról (bal oldali triton feje) és a madridi tekeres ehhez nagyon hasonló egyik medaillonja. Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 369, fol. 5r; Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

A *Genealogia* első részének tartalma és a mű datálása

A tekeres mindkét példányán bal oldalon először a II. Ulászlóhoz szóló ajánlást olvashatjuk. Ezután következik a munka leginkább szembeötlő, valóban genealógiai egysége: középen egymás alatti medaillonokban I. Oszmántól II. Bajezidig az első nyolc uralkodó képzelt portréját látjuk (1. fejezet, lásd 1. kép). Mellettük ott az érintett neve és pár szavas ismertetése (hányadik szultán, hányadik az azonos nevéek között, esetleg a legfontosabbnak gondolt tette). Az 1402–1413 közötti interregnum magát szultánnak kikiáltó sehzádeit – helyesen – munkájának mindkét változatában Petancius is kihagyta a felsorolásból.⁶² A készítés idején éppen a trónon ülő II. Bajezidet a tekercesen a többieknél szándékosan nagyobbnak, és nem mell- hanem térdképen ábrázolták, kezében íjjal. Ez azért figyelemre méltó, mert bár Petancius munkájának sem a hosszabb redakciójában (ottani 2. fejezet),⁶³ sem a tekeresváltozatban nem szerepel erre vonatkozó szöveges utalás, a szultánról különböző forrásokból tudni lehet, hogy érdeklődött az íjászat iránt.⁶⁴

⁶² Ezt a korszakot taglalja: Dimitris J. Kastritis, *The Sons of Bayezid. Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402–13*. (The Ottoman Empire and its Heritage, 38.) Leiden–Boston, 2007.

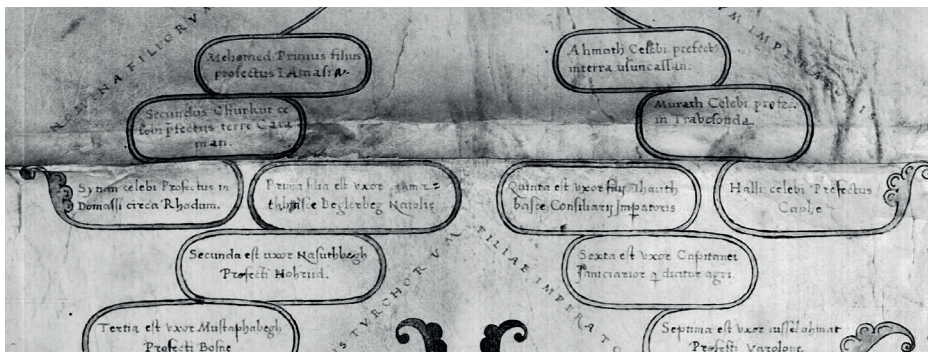
⁶³ Aldemann, *i. m.*, fol. AIII^r.

⁶⁴ *Padişahın portresi*, 78, 92.

II. Bajezid gyermekei és sógorai

A padisahok után a tekercs az uralkodó fiait és lányait sorolja fel. Róluk nincsenek képek, nevük csupán ellipszishez hasonló külön-külön kartusokban szerepel, balra a fiúgyermekek névvel és aktuális „szolgálati helyükkel” jelölve (2. fejezet), jobbra a lányok, férjük nevével és/vagy csupán annak foglalkozásával (3. fejezet; 6. kép). A szultánfikkal kapcsolatos információk nem különösebben megbízhatók. Hat fiút említenek, Mehmed cselebi Amásziában, Korkud cselebi Karamánban, Szinán⁶⁵ cselebi a Rodoszhoz közeli Domolluban (Denizlivel azonosítható), Ahmed cselebi Uzun Haszán (1423–1478)⁶⁶ földjén, Murád cselebi Trapezuntban (törökül Trabzon) és Ali cselebi Kaffában (ma Feodoszija, a Krím-félszigeten, török neve Kefe) működött. A hosszabb változat vonatkozó egysége (ottani 3. fejezet) kilenc fiúról beszél, de csak eggyel bővíti a fenti névsort, a Kasztamonuban található Álemsahhal.⁶⁷

II. Bajezidről úgy tudni, hogy sok gyermeke született; Kemálpasazáde szerint az unokákkal együtt az utódok több mint háromszázan lehettek.⁶⁸ Közülük a szakirodalom általában nyolcat emleget: Abdullahot, Sehinsahot, Álemsahot, Mahmudot, Mehmedet, Ahmedet, Korkudot és Szelimet, a majdani uralkodót. Láthatjuk, hogy Petancius csak négyet ismert közülük (míg a nála előjövő többiekéről elképzelhető, hogy létező személyek voltak, de a kevésbé előtérben

6. kép II. Bajezid fiai és vejei
Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

⁶⁵ Aldemann, *i. m.*, fol. AIII^v. „Syman” alakban, a többi kéziratban „Syman” formában.

⁶⁶ Az Ak Kojunlu törzsszövetség vezetője. Jelentékeny államalakulatot hozott létre, amely II. Mehmed (1451–1481) idején komoly ellenlábas volt az oszmánoknak. Róluk ld. John E. Woods, *The Aqquyunlu. Clan, Confederation, Empire*. Salt Lake City, 1992².

⁶⁷ W: Cod. Lat 3522, fol. 146^r; M: N. 340 sup. (5) fol. 26^v; V: Cicogna 894, fol. [1^v–2^r]. A milánói kéziratban csak hat személyt találunk, és Ali szandzsájkaként Kasztamonu szerepel. Itt feltehetően egy szövegrész kimaradt a másolásakor.

⁶⁸ Ld. Şerafettin Turan, Bayezid II. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. V. İstanbul, 1992, 237.

lévők közé tartoztak). A feltüntetett szandzsákok viszont egytől egyig tévesek: Ahmed megszakítás nélkül Amásziában (ma Amasya), Mehmed Karamánban, Korkud Szaruhánban és Antaljában (ma Antalya), Alemsah pedig Mentésében és Szaruhánban tevékenykedett.⁶⁹

Ezzel szemben örömteli meglepetés, hogy a szöveg mindkét redakciójában név nélkül emlegetett lánygyermeknek férjeire több megbízható ismeretet nyerhetünk. A mű hosszabb változatában (ottani 4. fejezet) nyolc, a rotulusban hét fő szerepel, eltérő sorrendben; mindkét verzióban egy-egy olyat találunk, aki a másiktól hiányzik. A két felsorolásban szereplő összesen kilenc sógorból ötven más forrásokban is megtalálhatók. Egyikük Davud pasa nagyvezír fia, Musztafa,⁷⁰ egy másik Rüsztém janicsárága,⁷¹ a harmadik Naszúh szandzsákbég,⁷² a negyedik Herszekzáde Ahmed pasa.⁷³ Azonban a legérdekesebb számunkra az ötödik személy, aki csak a hosszabb redakció szövegváltozatában bukkan fel

⁶⁹ Ebben az összefüggésben az alábbi munkákat vettük figyelembe: İsmail Hakki Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*. II. *İstanbul'un fethinden Kanunî sultan Süleyman'ın ölümüne kadar*. (Türk Tarih Kurumu yayınları, XIII. dizi, 16^{b1}.) Ankara, 1975³, 234; Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey, 1481–1512*. Urbana, 1948; Çağatay Uluçay, Bayazıd II. in äilesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* X/14 (1959) 109–117; *Der fromme Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481–1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus*. Übersetzt ... von Richard F. Kreutel. (Osmanische Geschichtschreiber, 9.) Graz–Wien–Köln, 1978, mutató; Petra Kappert, *Die osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya im 15. und 16. Jahrhundert*. (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 42.) Istanbul, 1976; Feridun M. Emecen, *Yavuz sultan Selim*. İstanbul, 2016², mutató; Cevdet Yakupoğlu, II. Bayezid'in oğlu şehzade Mahmud'un hayatı ve faaliyetleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2010) 319–339, főleg 321.

⁷⁰ Mindkét szövegváltozatban egyaránt az 5. helyen, csak az atya nevével jelölve. Vö. Hedda Reindl, *Männer um Bāyezīd. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bāyezīds II. (1481–1512)*. (Islamkundliche Untersuchungen, 75.) Berlin, 1983, 172 (az „esküvő” 1489-ben zajlott).

⁷¹ Reindl, *i. m.*, 298. A hosszabb változatban a 2., a rövidebb, tekercsváltozatban a 6. helyen, mindkét esetben név nélkül.

⁷² A hosszabb változatból hiányzó Naszúhról a tekercs madridi példánya (a felsorolásban a 2. helyen) azt állítja, hogy Ohridban működött: *Secunda est uxor Nasuthbeğh prefecti Nohryd*. A szót a budapesti példányban *Nohrud* formában másolták, majd utólagosan *Hohrud* alakra javították. Más források Kösztenil vezetőjeként beszélnek róla – éppen 1497-re vonatkozóan: *Der fromme Sultan*, 296; *Oruç bey tarihi*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul, 2014, 152. Kissé később, 1503-ban Nikápoly (ma Nikopol, Bulgária), 1506 februárjától pedig Szilisztre (ma Szilisztra, Bulgária) bégjeként kerül elő. Ld. İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M. C. O. 71 numaralı 909–933/1503–1527 tarihli in'âmât defteri (transkripsiyon–değerlendirme)*. Doktora tezi. İstanbul, 2014, 148, 445, 539 stb.

⁷³ A hosszabb redakció szövegtanúi azt mondják az érintett nőről, hogy Bosznia hercegének, Istvánnak volt a neje (a felsorolásokban az 1. helyen). Ezzel szemben a tekercsváltozat az anatóliai beglerbég, Ahmed pasa hitveseként szól róla (ugyancsak az 1. helyen). Az ellentmondás csak látszólagos. A férfit ugyanis Bosznia nagyhercegének, Stjepan Vukčić-Kosačának (1404–1466) volt a fia, aki valószínűleg túsztént került a szerájba, majd szép karriert futott be. Kétszer is volt anatóliai beglerbég, először 1483–1486, majd 1489–1497 között. Később ötször is betöltötte a nagyvezíri posztot. Vö. Reindl, *i. m.*, 129–146.

mint aki Uzun Haszán fiával házasságba, de most özvegy. Kideríthető, hogy a szóban forgó hölgyet Ajnisahnak hívták, és Uzun Haszának nem a fiával, hanem az unokájával, Göde Ahmeddel kötötte össze frigy. (Igaz, ő külön is szerepel a hosszabb szövegváltozat listáiban, a hetedik helyen, torzult *Jeddiahmath* / *Jeddiachmath* névalakban, tisztség nélkül.⁷⁴) Utóbbi uralkodóról annyit tudni, hogy 1497. december 14-én halt meg Anatólia távoli szegletében.⁷⁵ Elmondható tehát, hogy szerzőnk messzi helyeken bekövetkező eseményeket is ismert. Figyelemre méltó, hogy a Petanciusnál feltűnő kilenc lánnyal szemben az oszmán krónikák általában mindössze hármat vesznek számba, és pedig Davud pasa fiának, (Uzun Haszán fia) Ugurlu (Hán) fiának, (Göde) Ahmednek és Naszúh bégnek a feleségét.⁷⁶ Magyarán szerzőnk ebben az összefüggésben felettébb jól informálnak mondható, még akkor is, ha a másik három férjet nem sikerült azonosítanunk. Közülük kettőt Musztafának,⁷⁷ egyet Ahmednek hívták, előbbieket szolgálati helyeként Boszna (vagy Herszek⁷⁸) és Aladzshiszár (ma Krusevác, Szerbiában), Iusszel vagy Tusszel (talán Güzel, azaz Szép?)⁷⁹ Ahmednél Avlonja (ma Vlora/Vlorë, Albániában) szandzsákja lett megjelölve. Nem zárhatjuk ki, hogy a korszak nem túl gazdag forrásanyaga akadályoz meg minket abban, hogy igazolhassuk Petancius velük kapcsolatos állításait.

A vezírek

A szultáni család bemutatását logikus módon a birodalom legerősebb emberei, a vezírek felsorolása követi (7. kép). A tekercsváltozatban ez számozásunk szerint a 4., a hosszabb traktátusban pedig a 6. fejezet. Fontos különbség, hogy

⁷⁴ W: Cod. Lat 3522, fol. 146^r; M: N. 340 sup. (5) fol. 26^v; V: Cicogna 894, fol. [2^r]; *Jeddiachmath*; Adelman, *i. m.*, fol. AIII^v.

⁷⁵ A napra pontos dátum egy – remélhetőleg megbízható – perzsa krónikában olvasható. A munkát használó R. M. Savory (The Struggle for Supremacy in Persia after the Death of Timur. *Der Islam* 40 (1965) 61. A *Variorum Reprints* sorozatban újra megjelent: Roger M. Savory, *Studies on the History of Safawid Iran*. London, 1987. Idézte: *Der fromme Sultan*, 169–170/4. jegyzet.) nem kérdőjelezte meg az adat hitelességét.

⁷⁶ Például *Oruç bey*, 127 (ő még egy negyedik szultánsógorról, Herszekzáde Ahmed pasáról is hírt ad: *Oruç bey*, 121.); *Âşikpaşazâde tarihi*. [*Osmanlı tarihi (1285–1502)*]. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul, 2013, 317; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid. Sultan II. Bayezid'in tarihi*. Haz. Reha Bilge, klasik Türkçe'den aktaran Mertol Tulum. İstanbul, 2015, 183–184.

⁷⁷ A hosszabb változat felsorolásában a 4. és 8., a rövidebb redakcióében a 3–4. helyen.

⁷⁸ A hosszabb redakció szövegtanúiban *Ducatus Sancti Sabbe* (Szent Száva Hercegsége) áll, amely terület (Hercegovina) eredetileg a Boszniai Királysághoz tartozott.

⁷⁹ A hosszabb változat felsorolásában a 6., a rövidebb, tekercsváltozatában a 7. helyen. A tekercs madridi példányának szövegében *Iussel Ahmath* (a budapestiében torzult *iusselahmat* formában), a hosszabb változat szövegtanúiban *Iusselahmat* (M, V), és *Iusselahmath* (W), míg Adelman kiadásában *Tusselahmath* formát találunk. W: Cod. Lat 3522, fol. 146^r; M: N. 340 sup. (5) fol. 26^v; V: Cicogna 894, fol. [2^r]; Adelman, *i. m.*, fol. AIII^v.

7. kép II. Bajezid vezírjei
Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

míg a vezírek feladatkörének általános ismertetése mindkét redakcióban megtalálható, nevük csak a tekercsen szerepel. Mondhatnánk, természetes, hogy az ő portréikat a rotuluson valamivel kisebbre méretezték. Nevük Davud, Ibrahim, Ali és Iszkender pasaként azonosítható. Mind a négy illető valóban létező személyt takar, és hosszú éveken át párhuzamosan viselték magas rangjukat. Mint Hans Georg Majer is megállapította, közülük legkorábban, 1496-ban a negyedik vezír, Iszkender távozott a szerájából.⁸⁰ Egy évvel ezután, 1497 márciusában Davud nagyvezír szolgálati ideje is lejárt.⁸¹ A másik két vezír 1498-ig maradt a posztján.⁸²

Láthatjuk, hogy a szóban forgó vezírek visszahívásának évei egymáshoz meglehetősen közel esnek. Ezért első olvasásra hajlamosak lennénk azt feltételezni, hogy a tekercsváltozat 1496-ban vagy 1497 márciusa előtt készült. De mivel az özvegy Ajnisah szultánlány, akinek a férje, Göde Ahmed 1497 decemberében halálozott el, a hosszabb – és a rövidebb, tekercsváltozat alapjául szolgáló, tehát annál korábbi – redakció mindegyik szövegtanújában szerepel, ezért valószínűsíthető, hogy a mű alapszövege leghamarabb 1498 első hónapjaiban íródhatott. Minthogy azonban a nagyvezírek kinevezéséről viszonylag könnyen lehetett információhoz jutni, nincs túl nagy időbeli mozgásterünk. Furcsa lenne ugyanis, ha elbocsátása után két-három évvel még Davud pasát tüntették volna fel a birodalom legmagasabb pozíciója viselőjeként. Nem zárható ki ugyanakkor, hogy az Ajnisah megözvegyülésére tett utalás utólagos betoldás a hosszabb változat elvesztett alapszövegébe, ez esetben pedig a traktátus keletkezése 1496 körülre is tehető. Másfelől nem szabad elfelejtenünk, hogy a tekercsváltozat „csak” rep-

⁸⁰ *Padişahın portresi*, 78. Vö. Reindl, *i. m.*, 240. (Ezen megbízatása 1489-ben kezdődött.)

⁸¹ Reindl, *i. m.*, 162. (1485-ben nevezték ki.)

⁸² Reindl, *i. m.*, 147, 213. (Ali 1487-től volt vezír, Ibrahim 1486-tól.)

rezentatív kivonata a hosszabb szövegnek, és összeállításakor nem feltétlenül a történeti pontosság volt a leglényegesebb megfontolás, hanem hogy a portrékhoz neveket lehessen társítani – amelyek eredetileg nem is szerepeltek a műben.

A *Genealogia* további szövegrészeinek tartalmi megbízhatósága

Míg Petancius *Genealogiájának* a szultánokról és családtagjaikról, illetve a vezírekről szóló részei tartalmilag, a történeti hitelesség szempontjából viszonylag könnyen ellenőrizhetők, a hátralévő és hosszabb részekben közöltek nehezebb mérlegre tenni. Az oszmán történelemre vonatkozó ismeretekkel kapcsolatban az is fontos kérdés, hogy a hitelesség mellett azok mennyiben alapulhattak Petancius saját tapasztalatain. E tekintetben óvatosságra int, hogy másik munkája, a *De itineribus...* című földrajzi traktátus – mint fentebb említettük – plagizált szöveg. Bár mástól lopni abban az időben nem számított nagy bűnnek, írónk megbízhatóságára ez a tény komoly árnyékot vet.⁸³ Ezért sem térhetünk ki további összehasonlító vizsgálódások elöl.

A vezírek után a *Genealogia* tekercsváltozatának mindkét példánya egy sorban többnyire három, az előbbieknél is kisebb méretű medaillonban 31 portrét hoz (8. kép), mindegyikhez cím és magyarázat tartozik. A hosszabb szöveg-változat vonatkozó szakaszaiban külön-külön fejezetekben tárgyalt udvari méltóságok (II. 7–11. fejezet), szolgálattevők (III. 15–21. fejezet; megjegyzendő, hogy némileg logikátlanul már itt is találkozunk katonacsoportokkal) és a katonaság fajtái (IV. 22–32. fejezet) a tekercsen összevontan, három oszlopba rendezett egységekben jelennek meg, kohézió nélkül; ezeknek az egységeknek az olvasása egyaránt történhet vízszintesen és függőlegesen is. A szerzői szándék azonban a vízszintes olvasásra irányul, amelyet a katonaság fajtáiról közölt összesítő létszámlista (29. fejezet) felsorolásának sorrendje igazol. Balról jobbra és fentről lefelé haladva a tekercsen az alábbiak szerepelnek (7–32. fejezet):⁸⁴

⁸³ Ezt a csalást kortársai nem vették észre. Például amikor Johannes Cuspinianus a művet újra kiadta, az alábbi mondatokkal vezette be: „Felix Petancius kommentárját, hogy milyen utakon kell a törököket megközelíteni, függelékképpen idecsatolom. Vele egykor nagy barátságban voltunk, amikor Miksa császár követeként Budán tevékenykedtem. Ő ugyanis többször ment követeként mind II. Bajezidhez, mind [I.] Szelimhez, és egészen sok dolgot tudott a törökökről, amelyet saját maga látott. De hallgass is meg ezeket, olvasó!” Ld. Iohannes Cuspinianus, *De caesaribus atque imperatoribus Romanis*. Straßburg, 1540, DCCXVI.

⁸⁴ A terminusok leírása – mint a korabeli művekben általában – gyakran nem pontos. A magyarázatok segítségével azonban ezek a problémák elég könnyen megoldódnak. Például a *hymbrali* alakról első látásra nem gondolnánk, hogy mir-i alem a „megfejtése”. Mivel azonban azt tudjuk meg róluk, hogy ők azok „akik a zászlókat osztják”, az azonosítás már kétségtelen, mert a nevezett tisztségviselő egyik fontos feladata éppen ez volt. Igaz, hogy az udvarban egyszerre csak egy volt belőle, de a többes szám nem feltétlenül annak a jele, hogy Petancius több emberre gondolt. – Az oszmán terminusok rövid magyarázatát ld. a Függelék 1–2. jegyzeteiben.

a kádiaszkerek, a beglerbégek, a defterdárók, a császár flottája, a мүдerrisz(ek), a мүftü, a kancellár posztja, a szipáhi oglanok, a szilahtárok, a császár pecsétjei, a kapidzsik, a szolakok, a janicsárok, a beslik, a мүteferrikák, a csavusok, a gönüllük, a garib jigitek, a mehterek, az azabok, az akindzsik, a szerahorok, a mazulok, különböző további szolgálattelvők,⁸⁵ a katonák összlétszáma, Európa (Rumélia) bevételei, Ázsia (Anatólia) bevételei, a császár kiadásai. Legalul külön címmel ellátva (*Leges et mores Turcarum* – A törökök törvényei és szokásai) három portré alá kerültek a „maradék” szövegrészek: három oszlopban balra a birodalom határaitól (33. fejezet), jobbra katonáinak keresztény eredetéről (34. fejezet), legalul középen a hadrendről szóló (36. fejezet) rövidebb egységek által közrefogva, külön harangalakú indadísszel elválasztva a valóban a törökök szokásairól és erkölceiről szóló, terjedelmesebb mondatok (35. fejezet). Megjegyzendő, hogy ez a legutóbbi áttekintés a vallási törvényekről és szokásokról (a keresztények megtámadása, a borívás tilalma, a házassági szokások, az imádkozás, a rituális mosakodás, a böjtölés) a hosszabb redakcióból teljességgel hiányzik, ráadásul a 15. századi Turcica-szerzőknél nem szokványos, hanem tematikailag egyfelől Georgius de Hungaria (Magyarországi György avagy a „Szászsebesi Névtelen”) *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum* (Értekezés a törökök szokásairól, viszonyairól és gonoszságáról) című, 1481-ben nyomtatásban is megjelent hitvédelmi jellegű munkájának a vallási szokásokat ismertető általános részleteivel cseng össze,⁸⁶ másfelől a későbbi, kora újkori etnográfiai jellegű leírásokat előlegezi meg.⁸⁷

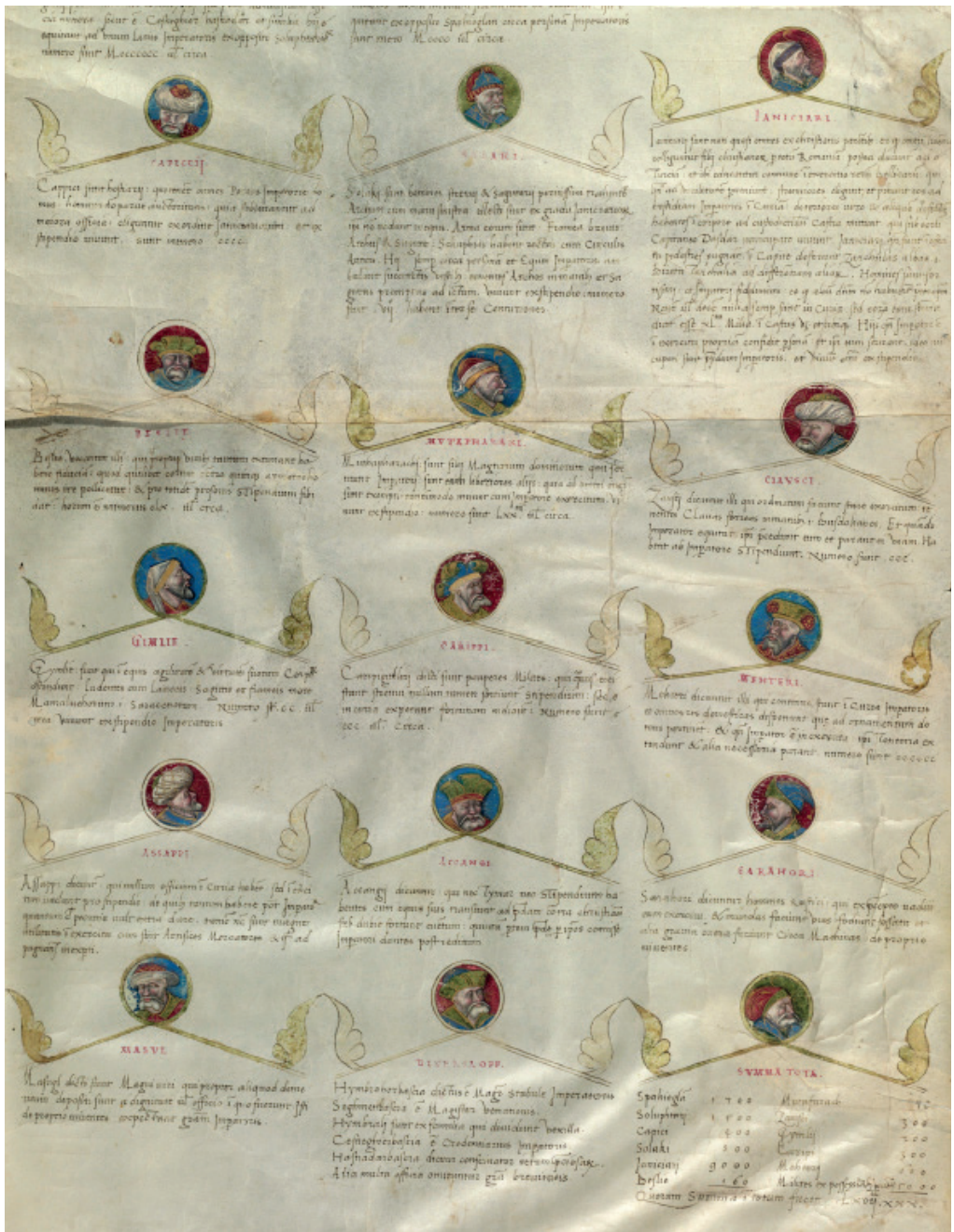
Amint látható, a szeráj és a birodalom bemutatása nem különösebben szisztematikus, a vallási és katonai feladatok és intézmények keverednek benne, és olyan témákat is érint, mint az állam bevételei és kiadásai, amelyeknek az egyénekhez nincs közük, következésképpen a portrék itt végképp csupán díszként szerepelnek. Erre a – különben a traktátus hosszabb szövegváltozatának szerkezete alapján megérthető, a kivonatolás eredményeként előálló – tartalmi összevisszaságra, keveredésre az eddigi szakirodalom egyáltalán nem figyelt

⁸⁵ Itt öt udvari ember, a (nagy) imrahor, a szekbánbasi, a mır-i alem, a csasnıgırbasi és a hazinedárbasi kapott helyet, hozzátéve, hogy „a rövidség kedvéért sok más tisztséget kihagytunk” (*alia multa officia omituntur gratia brevitatis*). A hosszabb redakció szövegtauúiban (21. fejezet) az utóbbi kettő tisztség nem is szerepel.

⁸⁶ Szövegszerú egyezés nem mutatható ki. Georgius de Hungaria, *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum. Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken*. Nach der Erstausgabe von 1481 hrsg., übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 15.) 2., unveränderte Aufl. Köln–Weimar–Wien, 1994, 228, 242 (itt tévesen tizenkét törvényes feleség szerepel, Petancius munkájában helyesen négy), 262, 264–266, 268; magyar fordításban: Georgius de Hungaria – a „Szászsebesi Névtelen”, *Értekezés a törökök szokásairól, viszonyairól és gonoszságáról*. Ford. Kenéz Gyözö. In: *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról*. Közreadja Tardy Lajos. Budapest, 1977, 49–153, ebből: 80, 85, 93–95.

⁸⁷ Špoljarić, *i. m.*, 56.

== FELIX PETANCIUS ÉS A TÖRÖK SZULTÁNOK ELSŐ EURÓPAI CSALÁDFÁJA

8. kép Portrék (részlet, a tekercs középső része)
 Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12

fel, megelégedtek a „hivatalnok” kifejezéssel,⁸⁸ ami sajnos arra utal, hogy a tekercset csak felületesen tanulmányozták, és nem olvasták végig a szövegét.

A *Genealogia* ezen részeinek megbízhatóságát, illetve az esetleges más munkákból való kölcsönzést megállapítandó, a szóba jöhető és számunkra elérhető kortárs latin és olasz⁸⁹ írásokat és könyveket vizsgáltuk meg.⁹⁰ Ezek közül több is csak korszakunkat 50–60 évvel követően, sőt akár a 19. vagy a 20. században jelent meg nyomtatásban. Pontos keletkezési idejüket általában nem ismerjük. Ugyanakkor egyes részeik vagy teljes szövegük kéziratos példányokban kézről kézre járhattak, és különböző érdeklődő körökhöz és személyekhez eljuthattak.

Vizsgálódásaink során nem találtunk olyan művet, amelyet adattartalma vagy közléselemeinek sorrendje alapján Petancius nagy mértékben használt volna, bár bizonyos hasonlóságok itt-ott kimutathatók. Például az 1496 decemberében isztambuli szolgálati helyéről hazatérő Alvise Sagundino velencei követségi titkár is szólt záró jelentésének, *relazionéjának* Marino Sanuto velencei történetíró naplójában fennmaradt kivonatában⁹¹ a vezírekről, Davud, Ibrahim és Ali pasáról, megemlékezve származásukról. Hozzátette, hogy Iszkender pasa

⁸⁸ Például Saviello (*i. m.*, 134) „officers”-nek mondja őket.

⁸⁹ A német, németalföldi és orosz utazókról nem tételezzük fel, hogy hathattak volna Petanciusra. Róluk ld. Stéphane Yerasimos, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe–XVIe siècles)*. *Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités*. (Publications de la Société Turques d'Histoire, Série VII, No. 117.) Ankara, 1991, passim.

⁹⁰ Az alábbi műveket próbáltuk meg összehasonlítani vagy átnézni: Pertusi, *Martino Segono*, 79–86 (Martino Segono, *Tractatus de provisione Hydronti et de ordine militum Turci et eius origine* című rövid műve); Paolo Giovio, *Comentario de le cose de' Turchi*. Roma, 1535; Giovanni Antonio Menavino, *Trattato de costumi et vita de Turchi*. Firenze, 1548; Theodoro Spandugino Cantacuscino, *I commentari*. Firenze, 1551; *Annali veneti dall'anno 1457 al 1500. Del senatore Domenico Malipiero*. Ordinati e abbreviati dal senatore Francesco Longo, parte 1–2. (Archivio storico italiano, 7.) Firenze, 1843; Sanuto, *i. m.*, I–III. (Alvise Sagundino, Andrea Zanchani, Alvise Manenti beszámoló); Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300–1514)*. Publ. I. Ursu. București, 1910; N. Jorga, *Notes et extraits pour servir l'histoire des croisades au XVe siècle. Cinquième série (1476–1500)*. Bucarest, 1915, 313–330 (Alessio Celidonio); Franz Babinger, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Iacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475*. (Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. Jahrgang 1956/8.) München, 1957; Uő, *Johannes Darius (1414–1494), Sachwalter Venedigs im Morgenland, und sein griechischer Umkreis*. (Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. Jahrgang 1961/5.) München, 1961; Franz Babinger, Alessio Celidonio († 1517) und seine Türkendenschrift. In: *Beiträge zur Südosteuropaforschung. Anlässlich des I. Balkanologenkongresses in Sofia (28. VIII.–1. IX. 1966)*. München, 1966, 326–330; Eve Borsook, The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 36 (1973) 145–197. – A szóba jövő 15. század végi–16. század eleji munkákról ld. még Agostino Pertusi, Giovanni Battista Egnazio (Cipelli) e Ludovico Tuberone (Crijeva) tra i primi storici Occidentali del popolo turco. In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*. A cura di Vittore Branca. (Civiltà veneziana. Studi, 28.) 479–487, főleg 480–482.

⁹¹ Sanuto, *i. m.*, I. 397–401. Ezt a beszámólót értékelésében Rakova is hasznosítja (*i. m.*, 59) és a hasonlóságokra is helyesen figyel fel.

megvált tisztségétől, ami így együtt részben más, mint a tekercs fentebb tárgyalt információja.⁹² Ugyanő az uralkodó hét fiáról és nyolc lányáról beszél, de sem a férfiak nevét, sem a nők férjének az állását nem közli, vagy ha beküldött jelentésében szerepeltek is, Sanuto kihagyta őket naplójából.⁹³ Ezzel szemben a sehádék életkorára és születési sorrendjére, valamint szolgálati helyére is utal: a legidősebb fiú Karamánban, a második Anatóliában, a harmadik, a trón legesélyesebb várományosa egy *La Foja* nevű helyen (valószínűleg Focsa, ma Foça) tartózkodik, másfél napnyi járásra a fővárostól, a negyedik Trapezuntban, az ötödik Kaffában, a hatodik Nikomédiában (ma Kocaeli, korábban İzmit), a hetedik pedig Görögországban székel.⁹⁴ A lista második fele tartalmilag megegyezik Petancius közlésével. Sagundino is felsorolja az állam bevételeit és kiadásait, de a jelentéséről készült kivonatban ezeknek sem az összegei, sem a fajtái nincsenek fedésben a *Genealogiában* lévőekkel.⁹⁵ Végül a velencei követjelentés szerint a birodalomban 28 ruméliai és 34 anatóliai szandzsák található, ezzel szemben a Petancius-tekercs 25 európai és 36 (a hosszabb redakció kéziratos szövegvariánsaival összehasonlítva ez elírás lehet 26 helyett) ázsiai közigazgatási egységet említ.

Mivel a szandzsákok neve és száma elég jól ellenőrizhető, összevetettük a Petancius-mű hosszabb redakciójának ismert változataiban – ahol a rövidebb tekercsváltozathoz képest a szandzsákoknak nemcsak a száma, hanem a neve is szerepel –, illetve a korábban Donado da Lezzének vagy Giovan Maria Angiolellónak tulajdonított és 1514-ig adatokat nyújtó *Historia Turchescában*⁹⁶

⁹² Sanuto, *i. m.*, I. 397, 399.

⁹³ Sanuto, *i. m.*, I. 398, 399.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ A birodalom jövedelmeinek korabeli európai, főleg olasz forrásokban felbukkanó tételeit gyűjtötte össze Snezhana Rakova, *The Earliest Records of Income and Expenses of the Sultan*. In: *Venetians and Ottomans in the Early Modern Age. Essays on Economic and Social Connected History*. Ed. by Anna Valerio. (Hilâl, Studi turchi e ottomani, 6.) Venezia, 2018, 13–29. Itt is ismertették nézete szerint (18. old.) Sagundino hathatott Petanciusra, ám ezt tételesen nem törekszik bizonyítani.

⁹⁶ E mű szerzőségét tekintve némi bizonytalanság tapasztalható. Ursu (*i. m.*, XXV–XXX.) da Lezze írásának tartotta. Mások Angiolellónak (Franz Babinger, *Von Amurath zu Amurath. Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)*). In: *Uö, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*. I. (Südosteuropa. Schriften der Südosteuropa-Gesellschaft, 3.) München, 1962, 152/4. jegyzet; Ernst Werner, *Die Geburt einer Großmacht – Die Osmanen (1300–1481). Ein Beitrag zur Genesis der türkischen Feudalismus*. (Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, 32.) Weimar, 1985⁴, 15.). Legutóbb MacKay hozott fel meggyőzőnek tűnő bizonyítékokat arra nézvést, hogy Angiolello egy szintén kiadott másik művet jegyzett, amelyből a *Historia Turchescában* csupán részletek szerepelnek, a többi pedig egy vagy több szerző írta. Ld. Pierre A. MacKay, *The Content and Authorship of the Historia Turchesca*. In: *Istanbul Üniversitesi 550. yıl, Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. yüzyıl). 30–31 Mayıs 2003*. Editör Sümer Atasoy. İstanbul, 2004, 213–223; Uö, *The Angiolello Manuscript and other Contemporary Sources, Maps and Views of the Fortress of Negropont*. https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/25309/GMA_04_2014_123.pdf?sequence=1, 1–23.

lévő szandzsák-listákat (lásd Függelék 3.). Erősen törekedtünk az időnként meglehetősen eltorzítva leírt helynevek azonosítására, de néhány esetben sajnos hiába. Petancius az állítása szerint Ruméliában lévő 25 szandzsákból a tényleges felsorolásban csak 20-at, Anatóliában pedig a 26 helyett csupán 21-et ad meg név szerint. Ezzel szemben a *Historia Turchesca* – Kaffát is ide sorolva – Európában 28, Ázsiában 20 szandzsákot sorol fel. Csakhogy a két lajstromban található alkormányzóságok közül Ruméliában 13-14, Anatóliában pedig csak 16 azonos. Azaz a két szerző összesen 63 szandzsákot említ, ami szinte nullára csökkenti annak esélyét, hogy bármelyikük másolta volna kollégáját. Ezt erősíti az is, hogy a nevek lejegyzésében sincs különösebb hasonlóság. Ezzel együtt a két lista méltó figyelmünkre. Véleményünk szerint kimondottan érdekes, hogy Petancius tud a jaja, műszellem és cigány szandzsák(ok)ról. Ha nem tévedünk, ő az első európai, aki szól ezekről a nem szokványos közigazgatási egységekről. Azt is megkockáztathatjuk, hogy némelyik olyan, később sokáig fennálló szandzsák esetében, amelynek nem ismerjük pontos alapítási időpontját, szerzőnk adatai akár kiindulási pontul is szolgálhatnak.

Látszólag más hasonlóságok is vannak Petancius és da Lezze munkái között. Így mindketten beszélnek a szultánátus pecsétjei és a nisándzsi közti kapcsolatról. Ezt Petancius teljesen rosszul ismeri, da Lezze csak részben. Petancius munkájának hosszabb változatában (14. fejezet) ezt találjuk: „Azt, aki a császár pecsétjének öre, nisandzsibasinak hívják.”⁹⁷ A tekercsváltozat szerint (12. fejezet): „A császár pecsétjei. A török császár pecsétjeinek a száma az udvarban öt. Egy pecsét pedig a nisandzsibasinál van, amely a császáré.”⁹⁸ A *Historia Turchescában* pedig az alábbi magyarázat olvasható: „A pecsétről. Van ott egy nisándzsinnak titulált [is]. Ő a Nagy Török nevében írt összes kegyeskedést lepecsételi vagy lebélyegzi; neki évi 400 000 akcse⁹⁹ jövedelmet utalnak ki, és

⁹⁷ Adelman, *i. m.*, fol. BI^v és W: Cod. Lat 3522, fol. 149^r: *At ille, qui est custos sigilli imperatoris, Nisantibastia nominatur.* (V: Cicogna 894, fol. [4^r]: *nascinbascia*; M: N. 340 sup. (5) fol. 28^v: *nisancibassa* alakban.)

⁹⁸ A tekercs mindkét példányában azonos módon: *SIGILLA IMP<ERATORIS>. Sigilla Turchorum imperatoris in curia sunt quinque. Tenet autem unum sigillum Nisancibascia, quod est imperatoris.*

⁹⁹ Ez az összeg magasnak tűnik. Erhan Afyoncu (Nişancı. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII. İstanbul, 2007, 158.) – sajnos forrásmegjelölés nélkül – azt állítja, hogy Dzselaázáde Musztafa erre a tisztségre való első kinevezésekor (1557) 180 000 akcse házbirtokot kapott, másodszer (1566) pedig eleinte ugyanennyit, de kiválósága miatt később, eladdig ismeretlen módon, 300 000 akcséra ugrottak javai. Ez igaz lehet, de azért megjegyezzük, hogy elgondolkodtató, miszerint a 16. század második felére datált kánunnámében az áll, hogy a közülük az udvart szandzsákbégeként elhagyóknak 450 000 akcse jár. Vö. Douglas A. Howard, Ottoman Administration and the Timâr System: Şüret-i Kânünnâme-i ‘Osmâni Berây-ı Timâr Dâden. *Journal of Turkish Studies* 20 (1996) 91. A mű készítése ideje szerintünk kérdéses, akár korábbi is lehet.

sok ajándékot [kap].”¹⁰⁰ Amint kiviláglik, Petancius szeme előtt kétségkívül – keresztény uralkodók mintájára – pecsétek lebegtek, míg a *Historia Turchesca* szerzője talán a tigrára utalt (amellyel éppen a nisándzsi látta el a kimenő iratokat), csak a megfelelő terminust nem találta. Tehát íróink ezúttal sem hatottak egymásra.

Röviden a Petancius-tekerics számadataira is ki akarunk térni. (A hosszabb szövegváltozatban a bevételek fajtái ugyan szerepelnek, ám mindenütt összegek nélkül.) A rotulusban felsorolt bevételek között az első szerint „a két dukáttól 10 dukáig adót fizető keresztények 800 ezer házából, amely Európában található, 1 millió 500 ezer adójuk van.”¹⁰¹ Ebből a dzsizje-fizetők száma elég valóságűnek tűnik, hiszen ezek Ruméliában – egyes területek kimaradása vagy hiányai közepe – 1490 körül nagyságrendileg meghaladták a 600 000-et.¹⁰² Téves megállapítás, hogy a harács 2–10 dukát között váltakozott. Túlzó a bevételként mondott másfélmillió arany. Minthogy egy aranyat ekkoriban 52–54 akce között váltottak,¹⁰³ a jelzett dukátmennyiség 75 milliónak felel meg. A helyzet az, hogy az előbb idézett 600 000-nél több adóegység után a kincstárnak csupán 31 millió akce bevétele volt.¹⁰⁴ A Petancius által említett 800 000 családtól pedig 40 millió akcséra számíthatott volna. Nyilvánvaló, hogy ilyen témákban, amelyekről még az államnak sem mindig voltak pontos ismeretei, igen nehéz lehetett biztos értesülést szerezni. Azaz ezek a számok (kivéve a kirótt összeg mértékét) nem kirívóan rosszak. Feltehetőleg könnyebb volt megtudni, mekkora a janicsár hadtest nagysága (ez a rotulus 29. fejezetének katonalistájában található). Ha Petancius kerekített 9000 főjéhez hozzáadjuk az 500 szolakit (mivel ezek is janicsárok voltak), akkor a II. Mehmed korának végére egy névtelen görög nyelvű mű

¹⁰⁰ Da Lezze, *i. m.*, 133. – Giovan Maria Angiolello ugyanezt a tisztséget kissé másként jellemzi: „Aztán van ott egy, akit nisándzsinak titulálnak, akinek az a feladata, hogy lepecsételje a leveleket és a „kegyelmeket”, amelyeket a szultán nevében írnak, s akinek bérként sok jövedelme van, évente 40 000 (innen egy nulla bizonyára lemaradt) akce értékben, a végtelenül sok ajándék és adomány nélkül. Ld. Giovan Maria Angiolello, *Viaggio di Negroponte*. A cura di Cristina Bazzolo. (Testi inediti e rari, 1.) Vicenza, 1982, 47. (Modernizált helyesírással.) Az eredeti, MacKay által igen rossznak tartott (The Angiolello Manuscript, 5.) Jean Reinhard-féle kiadást ld. <https://archive.org/details/editiondejmgio00angi>, 67.

¹⁰¹ A madridi példányban (Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12) szereplő helyes összegekkel: *De CCCCCCCC^M domorum, quę sunt in Europa, Christianorum a ducatis duobus usque ad ducatos X solventium tributum habent I Mi^{on} V^{CM}*. Vö. Snezhana Rakova, *Between the Sultan and the Doge. Diplomats and Spies in the Time of Suleiman the Magnificent*. (CAS Working Paper Series, 8.) Sofia, 2016, 18; Uő, *The Earliest Records*, 18; Uő, *The Last Crusaders*, 59. 80 000 keresztény és 500 000 helyett 50 000 „török” családfőről szól, pedig a forrásközlő részben (*The Last Crusaders*, 69–70) jól írja át a vonatkozó adatokat.

¹⁰² Ömer Barkan, 894 (1488/1489) yılı cizyesinin tahsilâtına ait muhasebe bilânçoları. *Belgeler* 1 (1964) 26.

¹⁰³ Şevket Pamuk, Money in the Ottoman Empire. In: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*. Ed. by Halil İnalcık–Donald Quataert. Cambridge, 1994, 956.

¹⁰⁴ Barkan, *i. m.*, 26.

szerzője által taksált 10 000 főhöz,¹⁰⁵ illetve az első igazi levéltári forrásból származó 1514-es 10 156 fős adathoz meglehetősen közel jutunk.¹⁰⁶ Ehhez képest Martino Segono püspök korábbi, 1480–1481 körülre datálható rövidke munkája, a *Tractatus de provisione Hydronti et de ordine militum Turci et eius origine* (Értekezés Otranto védelméről, a törökök hadrendjéről és eredetükről), amely a balkáni útvonalakat ismertető művével együtt hagyományozódott, a janicsárok esetében meglehetősen felfelé kerekített, tizenkétezres létszámot ad meg. (Megjegyzendő, hogy e munka Petanciushoz hasonlóan a katonaság fajtáit is ismerteti, de az egyes katonatípusok sorrendje más, ismertetésük tartalmilag is eltérő és a létszámadatok minden esetben nagyobbak.¹⁰⁷)

Eddigi vizsgálódásaink alapján tehát azt gondoljuk, hogy a tekercs nagy mértékben Petancius saját értesülésein alapuló, önálló műve. Ebben az összefüggésben megnyugtató számunkra, hogy a 15. század végi, 16. század eleji latin és olasz forrásokat kitűnően ismerő Franz Babinger úgy beszélt Petanciusról mint aki „jól ismeri az oszmán körülményeket” és „tartalmas munkácskát” készített, azaz mint aki végső soron megbízható szerző.¹⁰⁸

Összegzés. A tekercs elkészítésének célja

Adott tehát egy, az Oszmán Birodalom uralkodócsaládját, államkormányzatát, közigazgatását és katonai erejét bemutató, részben genealógiai, részben leíró jellegű, számos részletet tartalmazó munka. Ennek alapszövegét, hosszabb változatát – tartalmi elemei alapján – a raguzai születésű, ekkor zenggi városi főjegyzőként tevékenykedő Felix Petancius 1496–1498 között írhatta. Művéből valószínűleg nem sokkal elkészülte után, Budán ő maga a korban teljesen egyedülálló formátumú, reprezentatív, orientalizáló díszítésű és a leszármazási táblák, családfák mintájára portrégalériával ellátott tekercsváltozatot írt, illetve készíttetett és miniáltatott.

A tekercs Petancius – minden ismert, illetve neki tulajdonított munkájának ez az uralkodó volt a címzettje – II. Ulászló magyar és cseh királynak kívánta átnyújtani, azért, hogy az oszmánok elleni harcra lelkesítse, és cselekvésre

¹⁰⁵ *Ordo portae. Description grecque de la Porte et de l'armée du sultan Mehmed II.* Éditée ... par Şerif Baştav. (Magyar–Görög Tanulmányok, 27.) Budapest, 1947, 7.

¹⁰⁶ Ömer Lütfi Barkan, H. 933–934. (M. 1527–1528) malî yılına ait bir bütçe örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (1953–1954) 312.

¹⁰⁷ Pertusi, *Martino Segono*, 79–86, a janicsárokra vonatkozó adat: 83 (45. sor). Segonónak a törökök eredetére vonatkozó itteni fejtegetésével kapcsolatban Agostino Pertusi meg is jegyezte, hogy ezek Petancius Genealógiája hosszabb redakciójának valamiféle előképeként is tekinthetők: Pertusi, *I primi studi*, 491.

¹⁰⁸ Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitwende.* München, 1953, 479. (A szandzsákok és a tímárbirtokosok számával kapcsolatos adatait idézi.)

ösztökélje. Így fogalmazta meg ezt a korabeli szokásos törökellenes közhe-lyek alkalmazásával a tekercsváltozat egyfajta zárszavaként (34. fejezet): „Ne csodálja felséged, legfelségesebb király, hogy a törökök császára Azsiában és Európában ekkora katonaságot képes összegyűjteni. Ugyanis ezek legnagyobb része keresztény ősöktől származik, és azt óhajtják, hogy keresztény királyhoz kerüljenek, és amennyiben az Isten jóváhagyásával megtörténne, hogy felséged a török ellen hadat indít, mindegyikük már fegyveresen felszerelve felségedhez csatlakozik. Éppen ezért Isten kegyével indítson arra minden keresztényt, hogy a te királyi méltóságoddal és vezetésseddel Krisztus keresztjét felvéve ezt a ragyogó tettet megpróbálja.”¹⁰⁹ Ha arra gondolunk, hogy a *De itineribus* is hasonló céllal készítette, akkor (függetlenül attól, hogy ennek szövege mekkora mértékben nem a saját írása) nyugodtan mondhatjuk róla, hogy a korban általános módon határozott oszmánellenes érzületeket táplált. Minden bizonnyal az 1499-ben kezdődő velencei–oszmán háború előtti feszült légkör, II. Ulászlónak a Velencét támogató szerepvállalása, a magyar király hadba lépésének balkáni és közvetve Dalmáciát is érintő következményei egyaránt ösztönző tényezők lehettek a mű mindkét változatának elkészítésére, illetve a tekercs benyújtására.

Petanciust azonban – későbbi pályájából következtethetünk erre – egyúttal személyes megfontolások is ösztönözhatték. Az lebeghetett a szeme előtt, hogy bekerülhessen a király környezetébe, vagy ha már sikerült megkapaszkodnia az udvarban, amit a tekercs madridi példányának egyértelmű budai udvari készítése is sugall számunkra, alkalmasnak lássék (további?) diplomáciai feladatok elvégzésére.

Művészettörténeti szempontból hangsúlyozandó, hogy a tekercs a maga műfajában teljesen egyedülálló, minthogy első alkalommal mutatja be az Oszmán uralkodóházat portrékon, medaillonos formában. Bár tartalma szerint nem kifejezetten genealógiai munka, méltán tekinthető a dinasztia tagjairól az első európai, keresztény szerző által készített családfának. Emellett a szeráj vezetőit és főbb alkalmazottait is színesen tárja elénk. Történeti szempontból pedig azért fontos, mert hosszabb szövegváltozatának kéziratos másolt és későbbi nyomtatott példányai, amelyeket a tekercsnél jóval többen vehettek kézbe, viszonylag megbízható és korszerűnek mondható ismereteket nyújtottak az olvasóknak az oszmánokról.

¹⁰⁹ A tekercs mindkét példányában azonos módon: *Non miretur maiestas vestra, serenissime rex, quod tantos Turchorum imperator in Asia et Europa posset comparare militares viros. Nam horum maxima pars quidem est a Christiano sanguine orta, desiderans ad Christianum regem accedere, quandoque si igitur contigerit annuente Deo maiestatem vestram in Turchos exercitum ducere, omnes illi quidem parati cum armis adherent eidem maiestati. Qua propter inspiret Deus gratia sua Christianos omnes, ut te rege et duce hoc preclarum tentetur facinus Christi assumpta cruce.*

FÜGGELÉK

1.

Felix Petancius *Genealogiája* hosszabb, első változatának kivonatos tartalma
(Az első nyomtatott kiadás, Konrad Adelman, *De origine, ordine et militari
disciplina Magni Turcae domi forisque habita libellus*. Hagenau, 1530 lapszámaival)

Ajánlás Ulászlóhoz (fol. AII^{r-v})

I. rész. A szultánok családfája

1. A törökök eredete (fol. AII^v)
2. A szultánok tetteinek rövid bemutatása (fol. AII^v–AIII^v)
3. II. Bajezid fiai (fol. AIII^v)
4. II. Bajezid lányai és vejei (fol. AIII^v)
5. A hadi sikerek titka az uralkodó abszolút hatalma (fol. AIII^v–AIII^r)

II. rész. Az államvezetés¹¹⁰

6. A vezírek (fol. AIII^r)
7. A beglerbégek és a birodalom két felének (Anatólia és Rumélia) közigazgatása:
a szandzsákok, a tímárbirtokok (fol. AIII^r–BI^r)
8. A kádiaszkerek¹¹¹ (fol. BI^r)
9. A mufti¹¹² (fol. BI^r)
10. A müderrisz(ek)¹¹³ (fol. BI^r)
11. A defterdár (fol. BI^r)
12. Kitérő: a birodalom bevételei (Anatólia és Rumélia összesítve) (fol. BI^r–BI^v)
13. A császári kancellária és nyelvhasználata (fol. BI^v)
14. A császári pecsét, a nisándzsi¹¹⁴ (fol. BI^v)

III. rész. Az udvartartás, a szolgálattelvők, egyes katonafajták és létszámuk

15. A szipáhi oglanik¹¹⁵ (fol. BI^v–BII^r)
16. A szilahtárok¹¹⁶ (fol. BII^r)

¹¹⁰ V: Cicogna 894, fol. [2^v]: *De imperii gubernatione* (A birodalom kormányzásáról) fejezetcímmel.

¹¹¹ A hadbírók.

¹¹² Itt a sejhülszlám.

¹¹³ A magasabb szintű oktatási intézmények tanárai.

¹¹⁴ A kancellária vezetője, a szultáni törvények legfőbb ismerője, az uralkodói parancsokra a tugra (a szultán kalligrafikus kézjegye) rárajzolója.

¹¹⁵ Pontosabban szipáhi oglanlari: a hat udvari lovas alakulat (alti bölük halki) tagjainak gyermekei.

¹¹⁶ Szó szerinti jelentése: fegyverhordozó; a hat udvari zsoldos lovas alakulat egyike.

17. A müteferrikák¹¹⁷ (fol. BII^r)
18. A szolakok¹¹⁸ (fol. BII^r)
19. A kapidzsik¹¹⁹ (fol. BII^r)
20. A mehterek¹²⁰ (fol. BII^{r-v})
21. További szolgálattevők: mesteremberek, a mirahorbasi,¹²¹ a mír-i alem,¹²² a szekbábasi¹²³ (fol. BII^v)

IV. rész. A katonaság fajtái és létszáma¹²⁴

22. A tímárbirtokosok és a tímárbirtokok száma (fol. BII^v)
23. A janicsárok: fajtáik, kiképzésük; a dizdárok¹²⁵ (fol. BII^v–BIII^r)
24. Az azabok¹²⁶ (fol. BIII^r)
25. Az akindzsik¹²⁷ (fol. BIII^r)
26. A csausok¹²⁸ (fol. BIII^r)
27. A beslik¹²⁹ (fol. BIII^{r-v})
28. A gönüllük¹³⁰ (fol. BIII^v)
29. A műszellemek¹³¹ (fol. BIII^v)
30. A jaják¹³² (fol. BIII^v)
31. A szerahorok¹³³ (fol. BIII^v)
32. A hajóhad¹³⁴ (fol. BIII^v)

¹¹⁷ A szultán és a magas méltóságok kíséretének tagjai, akik sokszor a főemberek fiai közül kerültek ki.

¹¹⁸ A szultán lova mellett kétoldalt haladó testőrök; a janicsárok 60–63. alegységét alkották.

¹¹⁹ A szultáni palota kapuőrei.

¹²⁰ Itt: sátorverők (rajtuk kívül a katonazenekar tagjait is így hívták).

¹²¹ Fő istállómaster.

¹²² A birodalom fő zászlóvivője, a hadizenekar és más hatalmi jelvények gondozóinak parancsnoka.

¹²³ A 65. janicsáregység, a szekbábok parancsnoka.

¹²⁴ Adelman, *i. m.*, fol. BII^v bal margóján a *De generibus militum* (A katonaság fajtáiról) cím szerepel.

¹²⁵ Várparancsnokok.

¹²⁶ Eredendően tengeri és folyami hajókon szolgáló harcos, később várvédő gyalogos katonák.

¹²⁷ Eleinte irreguláris portyázók, majd a 15. század második felétől adókedvezményeket élvező, nyilvántartott félkatonai elem.

¹²⁸ A szerájban a díván működését biztosító, parancskézbesítő, hírnökök, követek.

¹²⁹ Eredendően napi öt akcse zsoldot húzó lovas várkatonák.

¹³⁰ Jelentése: önkéntes. A nagyobb várakban szolgáló, legjobban fizetett lovas katonák.

¹³¹ Ekkor: lovas katonák.

¹³² Ekkor: gyalogos katonák.

¹³³ Másiként dzserchorok. A 15. század második felétől a közmunkákon dolgozó parasztok, napibéreszek.

¹³⁴ V: Cicogna 894, fol. [6^v]: *De classe Turcarum* (A törökök hajóhadáról) mint rész cím szerepel.

V. rész. Harcmódor, táborozás

33. Táborverés (fol. BIII^v–BIII^r)

34. Hadrend, seregszárnyak és harcmódor (fol. BIII^{r-v})

Epilógus

35. Az adatgyűjtés és a munka célja (fol. BIII^v)

36. A keresztény vereségek az ellenfél lebecsüléséből és meghasonlásból fakadtak; a korábbi történelmi események áttekintése (fol. BIII^v–CI^r)

37. A király buzdítása a törökellenes harcra (fol. CI^r; CI^v–CII^v üres oldalak)

2.

Felix Petancius *Genealogiája* rövidebb, második, tekeres formájú változatának
kivonatos tartalma

Madrid, Biblioteca Nacional de España, VITR/4/12; Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár, Cod. Lat. 378

Ajánlás Ulászlóhoz

I. rész. A szultánok családfája

1. A szultánok felsorolása és arcképei

2. II. Bajezid fiai

3. II. Bajezid lányai és vejei

II. rész. Az államvezetés, udvartartás, katonák¹³⁵

4. A vezírek arcképei és a vezíri tisztség

5. A beglerbégek és a birodalom két felének (Anatólia és Rumélia) közigazgatása:
a szandzsákok, a tímárbirtokok¹³⁶

6. A kádiaszkerek

7. A defterdárok

8. A hajóhad

9. A müderrisz(ek)

10. A mufti

11. A császári kancellária és nyelvhasználata

¹³⁵ A katonafejezetek sorrendjét a 29. fejezetben közölt összesítő létszámlista sorrendje szerint adtuk meg, amely nem egyezik meg a hosszabb változat sorrendjével, hanem a tekeresen blokkonként általában balról jobbra halad, tehát már az átszerkesztés utáni logikus sorrendben.

¹³⁶ A sorrend a hosszabb redakció gondolatmenete szerint; a beglerbégekről szóló rész a vezírektől jobbra és nem balra áll.

12. A császári pecsét, a nisándzsi¹³⁷
13. A szipáhi oglanik
14. A szilahtárok
15. A kapidzsik
16. A szolakok
17. A janicsárok: fajtáik, kiképzésük
18. A beslik
19. A müteferrikák
20. A csausok
21. A gönüllük
22. A garíb jigitek¹³⁸
23. A mehterek
24. Az azabok
25. Az akindzsik
26. A szerahorok
27. A mazulok¹³⁹
28. További szolgálattelvők: a mirahorbasi, a szekbánbasi, a mír-i alem, a csasnigírbasi,¹⁴⁰ a hazinedárbasi¹⁴¹
29. A hadsereg összlétszáma
30. Az európai bevételek
31. Az ázsiai bevételek
32. A birodalom kiadásai

III. rész. Harcmódor, szokások és erkölcsök (a sorrend nem egyértelmű)

33. A birodalom határai
34. A katonák keresztény eredete
35. A törökök törvényei és szokásai
36. Hadrend, seregszárnyak

¹³⁷ A sorrend a hosszabb redakció gondolatmenete szerint; pecsétékről szóló rész a kancellária alatt áll, így a balról jobbra sorrend is megtörik.

¹³⁸ Állásra pályázó, állományon kívüli katonák.

¹³⁹ Várakozási állományban lévők.

¹⁴⁰ Fő étékfogó.

¹⁴¹ A szultán belső kincstárának vezetője.

3.

Szandzsákok Petancius és da Lezze művében

	PETANCIUS				DA LEZZE ¹⁴²
M	V	W	A		
Anatólia					
Amasia ¹⁴³	Amasia	Amasia	Amasia	Amasia (2)	
Trapezonta ¹⁴⁴	Trabezonta	Trabesonta	Trapesonta	Trabisonda (1)	
Capha ¹⁴⁵	Capha	Capha	Capha	Capha (5) ¹⁴⁶	
Chestemoni ¹⁴⁷	Chestomoni	Cestemoni	Chestemoni	Castrumene (4)	
Bursa ¹⁴⁸	Bursa	Bursa	Bursa	Bursa (20)	
Domusli	Domusli	Domusli	Domusli	Settelia (10)	
vagy Seteli ¹⁴⁹	vagy Setili	vagy Seteli	vagy Seteli	Zachielli (11) ¹⁵⁰	

¹⁴² Da Lezze, i. m., 153–158. Azon szandzsákokat, amelyek itt azonosak voltak, a Genealogiában lévő alakjaik mellé írjuk be, zárójelben feltüntetve itteni sorszámukat. A ruméliai alkormányzóságok számát döntve jelöltük.

¹⁴³ Az Amásziai szandzsák.

¹⁴⁴ A Trapezunti szandzsák.

¹⁴⁵ A Kaffai szandzsák.

¹⁴⁶ Da Lezzénél az európai szandzsákok között szerepel.

¹⁴⁷ A Kasztamonui (ma Kastamonu) szandzsák.

¹⁴⁸ A Hüdavendigjár szandzsák, központja Bursa volt.

¹⁴⁹ A Denizli vagy Antaljai, másként Teke Ili szandzsák. Minthogy Denizli eredeti neve Domuzlu volt, az elsőnek megadott név ezzel azonos. Szeteli Antalját takarja. Az idők során ezt a várost mintegy 90 különféle formában írták le a forrásokban. Mivel érdekes és megdöbbentő, ideiktatjuk őket, ahogy az alábbi cikkben megtalálhatók: Adalia, Adalie, Adaliya, Adalea, Adalta, Adalya, 'Adályiah, Aftalia, Altatia, Andalia, Andaliye, Andaleyeh, Andaliyye, Antaliyah, Antalia, Antaliya, Antaliyya, Antallya, Antālī, Antali, Antalia, Atalia, Atalie, Ataliya, Antaliyah, Anthaliāh, Attaleias, Attaleia, Attaliah, Attalico, Attalie, Català, Catalya, Catalea, Cathaly, Cathalya, Cathailye, Cathaillye, Cetelia, Italia, Italya, Natalia, Natalie, Nouvelle Satalia, Odalia, Palaia Antalia, Sachala, Sadalia, Sakara, Salate, Salatric, Sandalion, Saptalie, Sartalee, Satalay, Satalea, Sataillie, Satali, Satalia, Satalia Nova, Sataliae, Satalias, Sataliam Novam, Satali, Satalie, Satalieh, Satalies, Satalias, Satallia, Satallies, Satallea, Satallye, Sathalia, Sathaliae, Sathalie, Sathalièh, Sathalien, Satalich, Satalya, Satalye, Sataliensis, Satalieyeh, Sataliyah, Satalya, Satalib, Satafia, Satallye, Satellia, Sathalie, Sathaliea, Saterrea, Satilija, Satolla, Sattalia, Sattalea, Satyliach, S'atalia, Scacalia, Sectaliae, Sectalie, Septalia, Ssatallea, Ssatalie, Setalia, Settelia, Settelle és Satalia. Ld. T. Mikail P. Duggan, *Depicting and Charting the Southern Coastline of Anatolia – Record of the Later Toponyms of Phaselis: Palyopoli-Paleopolis, Tekiroba, Gironda-Phionda-Fironda-Fionda – The 1812 Report of Rapid Coastal Erosion – The (Doubtful?) Islands and Evidence Leading Towards a Date for the Collapse of the Upper Courses of the Inner Harbour Arm at Ancient Phaselis, Antalya. Güney Anadolu sahil şeridinin tasviri ve haritalanması – Phaselis'in sonraki toponymlerinin kaydedilmesi üzerine: Palyopoli-Paleopolis, Tekiroba, Gironda-Phionda-Fironda-Fionda – 1812 yılı hızlı yayılan kıyı erozyonu raporu – Antalya Phaselis antik kenti'ndeki iç liman kolunun üst kısım çöküntüsünün (şüpheli?) adalar ve kanıtlar ışığında tarihlenmesi. Phaselis 3 (2017) 3/10. jegyzet.*

¹⁵⁰ Da Lezzénél külön szandzsákként jön elő Antalja után. Egy másik kéziratban Techielli alakban említik. Ez Teke Ilinek felel meg, amelynek éppen Antalja volt a székhelye. Ezért itt tüntetjük fel.

PETANCIUS				DA LEZZE
M	V	W	A	
Sarchan ¹⁵¹	Sarchan ¹⁵²	Sarchan	Sarchan	Soraam (16)
Karaman ¹⁵³		Karaman	Karaman	Caramania (8)
Vssunchassan ¹⁵⁴		Usucassan	Vsuncasan	
Aydin ¹⁵⁵		Aydin	Aidin	Aidin (15)
Mentes ¹⁵⁶		Mentes	Mentes	Chatarchi (14) ¹⁵⁷
Languri ¹⁵⁸		Languni	Langium	
Kermen ¹⁵⁹		Kermen	Kermen	
Enguri ¹⁶⁰		Enguri	Enguri	Anguri (12)
Boli ¹⁶¹	Boli	Bala	Boli	
Assyria ¹⁶²	Asiria	Ssiria ¹⁶³	Ssyria ¹⁶⁴	
Engeri ¹⁶⁵	Engeri	Engheri	Enger	
Iaya ¹⁶⁶	Iaya	Iaya	Naya ¹⁶⁷	
Charasar- chegeri ¹⁶⁸	Charan- chesgeri	Charasar- chengheri	Chara Sarchengene ¹⁶⁹	
Muselin ¹⁷⁰	Mussesin	Muselni	Muselni	
Cheffe ¹⁷¹	Cheffe	Cheffe ¹⁷²	Cheffe ¹⁷³	

¹⁵¹ A Szaruháni szandzsák.

¹⁵² Innen hét szandzsák hiányzik.

¹⁵³ A Karamani szandzsák.

¹⁵⁴ Az Uzun Haszántól elfoglalt területekre utal.

¹⁵⁵ Az Ajdini (ma Aydin) szandzsák.

¹⁵⁶ A Mentesei szandzsák.

¹⁵⁷ Babinger (*Mehmed der Eroberer*; 478.) azt gondolta, hogy a Mentesei szandzsáknak felel meg. Szerintünk Karaszi sem kizárt.

¹⁵⁸ Nem sikerült azonosítani.

¹⁵⁹ Nagy valószínűséggel a Germiján szandzsák.

¹⁶⁰ Az Engüri/Ankarai szandzsák.

¹⁶¹ A Bolui szandzsák.

¹⁶² Látszólag Szíriáról van szó, de nem tudni, meddig terjedt ez az ország a korabeli európaiak szemében. Talán Adanára és környékére gondoltak.

¹⁶³ A szövegben: Balassiria.

¹⁶⁴ A szövegben: Boliassyria.

¹⁶⁵ Talán a Kangiri/Csankiri (ma Çankırı) szandzsák.

¹⁶⁶ A jakák szandzsákjára (szandzsákjaira) gondolhattak.

¹⁶⁷ A szövegben: Engernaya.

¹⁶⁸ A Karahiszár-i Sarki szandzsák.

¹⁶⁹ A szövegben két külön szandzsákként.

¹⁷⁰ A műszellemek szandzsákjára (szandzsákjaira) gondolhattak.

¹⁷¹ Nem sikerült azonosítani.

¹⁷² A szövegben: Muselnicheffe.

¹⁷³ A szövegben: Muselnicheffe.

PETANCIUS				DA LEZZE
M	V	W	A	
Mitili ¹⁷⁴	Mitili	Mitili	Militili ¹⁷⁵	Metellino (17)
Emitili ¹⁷⁶	Emitheli	Emittili		
Liscup ¹⁷⁷	Liscup	Iischup	Tischup	Sinopi (3) Iznih (5), ¹⁷⁸ Chaussaria (6), ¹⁷⁹ Niedia (7), ¹⁸⁰ Cogno (9) ¹⁸¹ Cutei (13) ¹⁸² Bega (18) ¹⁸³ Chemio (19) ¹⁸⁴
Rumélia				
Kilie ¹⁸⁵	Killie	Killie	Killie	
Nicopolie ¹⁸⁶	Nicopolie	Nicopoglie	Nicoplogice	Niccopoli (7)
Bding ¹⁸⁷	Baiding	Bding	Bding	Avidin (6)
Calipoli ¹⁸⁸	Galipoli	Callipoli	Callipoli	Gallipoli (28)
Serab ¹⁸⁹	Seres	Seres	Seres	
Salonich ¹⁹⁰	Salonich	Salonich	Salonich	Salonichi (22)
Nigroponte ¹⁹¹	Nigroponte	Negroponte	Negroponte	Negroponte (21)
Morea ¹⁹²	Morea	Morea	Morrea	Morea (17)

¹⁷⁴ A Midilli (ma Lesbosz) szandzsák.

¹⁷⁵ Ez az alak két szandzsák nevének az összevonásából jött létre, s ennek eredményeként Hamid Ili kimaradt a felsorolásból.

¹⁷⁶ A Hamid Ili szandzsák.

¹⁷⁷ Talán Szinop (ma Sinop), de nem lehetünk biztosak benne.

¹⁷⁸ Az Izniki (ma İznik) szandzsák.

¹⁷⁹ A Kajszeri (ma Kayseri) szandzsák.

¹⁸⁰ A Nigdei (ma Niğde) szandzsák.

¹⁸¹ A Konjai (ma Konya) szandzsák.

¹⁸² A Kütahjai (ma Kütahya) szandzsák.

¹⁸³ A Bigai szandzsák.

¹⁸⁴ Babinger (*Mehmed der Eroberer*; 478) szerint az Izmiti (ma İzmit/Kocaeli) szandzsák. Ez a megfeleltetés nem túl megnyugtató. Talán azonos Petancius Chefféjével.

¹⁸⁵ Kili (ma Kilija, Ukrajna) városa és környéke lehet.

¹⁸⁶ A Nikápolyi szandzsák.

¹⁸⁷ A Vidini szandzsák.

¹⁸⁸ A Gallipoli (ma Gelibolu) szandzsák.

¹⁸⁹ A Szirozi (ma Szerresz, Görögország) szandzsák.

¹⁹⁰ A Szaloniki (ma Thessaloniki, Görögország) szandzsák.

¹⁹¹ Az Agribozi/Egribozi szandzsák, Görögországban; az Euripus névből torzult.

¹⁹² A Moreai szandzsák. Központja többször változott. Vö. Andreas Birken, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*. (Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients. Reihe B., 13.) Wiesbaden, 1976, 57.

PETANCIUS				DA LEZZE
M	V	W	A	
Argirocastro ¹⁹³	Argirocastro	Argiro castro	Argirocastro	Angelo Castro (16) ¹⁹⁴
Iannia ¹⁹⁵	Iarmia	Iamma	Iama	
Prisren ¹⁹⁶	Prisren	Prisren	Psren	
Obrid ¹⁹⁷	Ohrid	Ohrid	Ahrid	Gitari (19) ¹⁹⁸
Vocetern ¹⁹⁹	Vocetern	Uocetern	Vocetern	
Costedin ²⁰⁰	Costadin	Costadni	Costadni	
Cornomen ²⁰¹	Cernonen	Cernomen	Cernomen	
Azigan ²⁰²	Azigan	Azigan	Azigan	
Scodri ²⁰³	Schodrum	Scodri	Stodri	Scuttari (11)
Bosne ²⁰⁴	Bosne	Bosne	Bosue	Chezego (10)
Verbosanie	Verbosanie	Verobosanie	Verbosanie	Bossina (9)
Chrussenzen ²⁰⁵	Chruseuce	Chussense	Crussenze	
Suonych ²⁰⁶	Suonich	Snonich	Snonich	
Smedero	Smedereuo	Smedereno	Smedereno	Samandria (8)
Samandre	vagy Samandrie	vagy Samandrevagy	Samandre	
Taurinum	Turinum	Taurinum	Thaurinum	
közelében ²⁰⁷	közelében	közelében	közelében	
				Constantinopoli (1) ²⁰⁸

¹⁹³ Az Ergiri szandzsák. Központjának mai neve Gjirokastra/Gjirokastër, Albániában.

¹⁹⁴ Angelokasztron ma város Dél-Görögországban. Minthogy a szerző szerint Arta „fölkött” (*è sopra di ... Arta*) helyezkedett el, csak az albániai Gjirokastra/Gjirokastër jöhet szóba. Babinger (*Mehmed der Eroberer*; 479.) tévesen fogadta el Angelokasztront szandzsákként.

¹⁹⁵ A Janjai szandzsák. Központjának mai neve Joannina, másképpen Jannina, Görögországban.

¹⁹⁶ A Prizreni szandzsák. Ma Koszovóban.

¹⁹⁷ Az Ohri szandzsák (ma Ohrid, Makedóniában).

¹⁹⁸ Babinger (*Mehmed der Eroberer*; 479.) kicsit bátor megfeleltetése.

¹⁹⁹ A Vulcsetrini szandzsák, Északkelet-Koszovóban. Szerbül Vucstrn, albánul Vushtrri.

²⁰⁰ A Kősztdenili szandzsák (ma Kjusztendil, Bulgáriában).

²⁰¹ A Csirmeni szandzsák (ma Ormenio, Görögországban).

²⁰² Valószínűleg a cigányok szandzsákjára utal. Bár ennek létrehozási dátuma bizonytalan, 1497 előtt már kétségkívül létezett. Vö. Emine Dingec, XVI. yüzyılda Osmanlı ordusunda Çingeneler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2009) 35.

²⁰³ Az Iszkenderijeji szandzsák. Központjának mai neve Shkodra/Shkodër, Albániában.

²⁰⁴ Bosna és Verbosna közül az első bizonyára a Hercegovinai, a másik a Boszniai szandzsák.

²⁰⁵ Az Aladzshahiszári szandzsák.

²⁰⁶ Nagy valószínűséggel az Izvorniki szandzsákról van szó (ma Zvornik, Bosznia Hercegovinában).

²⁰⁷ A Szendrői szandzsák (ma Szmederevo, Szerbiában). Taurinum Belgrádnak felel meg.

²⁰⁸ Isztambult más kortárs európai szerzők is szandzsákként emlegetik, nem feltétlenül jogosan. Vö. Birken, *i. m.*, 55.

PETANCIUS

M V W A

DA LEZZE

Vizo (2)²⁰⁹
 Malgara vagy
 Chiersaluch (3)²¹⁰
 Silistria (4)²¹¹
 Vallona (12)²¹²
 Charaferie (13)²¹³
 Arta (14)²¹⁴
 Santa Maura (15)²¹⁵
 Settines (18)²¹⁶
 Trihala (20)²¹⁷
 Tumolgina (23)²¹⁸
 Scopia (24)²¹⁹
 Sophia (25)²²⁰
 Filippopoli (26)²²¹
 Andrinopoli (27)²²²

²⁰⁹ A Vizei szandzsák.

²¹⁰ A Kirk Kiliszei szandzsák, Malkara ezen belülré eshetett.

²¹¹ A Szilisztrei szandzsák.

²¹² Az Avlonjai szandzsák.

²¹³ Kérdéses, hogy létezett-e Karaferje nevű szandzsák; Birken (*i. m.*) nem tud róla. Pitcher atlaszában konkrét hivatkozás nélkül, feltehetően Babinger alapján közigazgatási központként szerepel. Vö. Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century*. Leiden, 1972, XVI. térkép (II. Mehmed és II. Bajezid kora). Ma Veroia/Beroia, Görögországban.

²¹⁴ A Nartai/Nardai szandzsák (ma Arta, Görögországban).

²¹⁵ Az Aja Mavra-i szandzsák (ma Lefkada, Görögországban). Olasz neve Santa Maura.

²¹⁶ Babinger (*Mehmed der Eroberer*; 479.) szerint az Athéni szandzsák lenne. Más forrásokban azonban nemigen találkozunk ilyen alkormányzósággal. (A névformák összehasonlítása csak első pillantásra tűnik alaptalannak, a Settelia = Antalja megfelelés ismeretében már kevésbé.) Pitcher (*i. m.*, XVI. térkép) a várost szandzsákközpontnak jelzi ugyan, de bizonyíték említése nélkül; valószínűleg ezúttal is Babingerre hagyatkozott.

²¹⁷ A Tirhalai szandzsák (ma Trikala, Görögországban).

²¹⁸ Talán a Gümüldzsinei szandzsák (ma Komotini, Görögországban).

²¹⁹ Az Üszkübi szandzsák (ma Szkopje, Makedóniában).

²²⁰ Szófiát a Ruméliai beglerbégség székhelyének mondja; ezt Pasa szandzsáknak hívták törökül.

²²¹ A Filibei szandzsák (ma Plovdiv, Bulgáriában).

²²² Edirne a Pasa szandzsákon belül helyezkedett el, téves külön egységnek venni.

Felix Petancius (Feliks Petančić) and the first European genealogy of the Ottoman dynasty

Géza DÁVID–Bálint LAKATOS

The life of Felix Petancius (Feliks Petančić) is to be surveyed first in this article using exclusively reliable data. In earlier works elements of the biographies of three different Ragusan (today Dubrovnik) personalities are probably mixed up. The first, a codex copyist and illuminator, was called Felix Ragusinus, the second, an official, was named Felix Brutus, and the third, Felix Petancius, served the Hungarian king as a diplomat. This amalgamation of three individuals has become widespread on the basis of Petar Kolendić's and Dragutin Kniewald's works, but cannot be verified by means of primary sources.

Traditionally three works have been attributed to Petancius. Out of them, the authorship of *Historia Turcica* and *Quibus itineribus Turci sint aggrediendi* is disputable. As Agostino Pertusi has convincingly demonstrated, both are partly rewritten or plagiarised versions of pamphlets by Niccolò Sagundino and Martino Segono, respectively. Only his third writing, the *Genealogia Turcorum imperatorum* can be regarded as his own, independent work. Contrary to its title it primarily describes the court and the military leadership of the Ottoman Empire in a short manner. It is dedicated to Vladislav II, king of Hungary and Bohemia. It has two versions/redactions.

The longer text is a narrative tract, without illustrations. We used all the three surviving and so far known manuscripts (preserved in Milan, Venice and Vienna) side by side with the first printed edition by Konrad Adelman in 1530. Efforts were made to clarify the stemma of the manuscript versions.

The shorter redaction is an extraction of the original text intended for representative purposes. It is an embellished, illuminated *rotulus*, the so-called Petancius scroll. It is extant in two copies; one is preserved in Budapest, the other in Madrid. Using philological and style critical argumentation it can be ascertained that the Madrid version is the original, while the Budapest scroll is a direct copy of it and both of them were prepared in Buda, in the workshop of the Corvina Library.

In the third part the historical reliability of the *Genealogia* is scrutinized, based on a contextual analysis of both texts (data on Bayezid II's family, the office-holding of the viziers, the names of the *sancaks* specified in the longer version, the number of the Janissaries, the revenues of the Empire). Although the presentation of state administration and the constituent elements of the army are not systematic enough, the work as a whole is historically accurate. Furthermore, though certain similarities and parallelisms with some contemporary sources and reports can be detected, no direct borrowings can be discovered from other works of the period. It can be concluded that the *Genealogia* contains

Petancius's own observations and pieces of information. What is more, the scroll offers the first genealogy of the Ottoman dynasty prepared by a European author. The basic text of the tract must have been written between 1496 and 1498. The preparation of the scroll can be linked to the spiritual arrangements of the Venetian–Ottoman war, starting only in 1499, and the participation of the Hungarian king in Anti-Ottoman activities around this time.